

*Шағир. Фронтовик. Шәхес.
Поэт. Фронтовик. Человек.*

*...Ә бит көзгә
бөтә алтындары
Күңелемдә
ялтырап яттылар.
Коштар булып
осто хыялдарым,
Коштар булып
урап кайттылар...*

/Муса Гали/

**МУСА ГАЛИ-
ПОЭТ РОДНОГО КРАЯ**

Справочное пособие

к 100-летию со дня рождения

Эй, ғәзиз ер!

*«Тыуған ерем...муйыл сәскә коя...
Күрзем быны күпме яззарза!
Муйыл сәскәләре яуған ерем,
Китмәнем мин һинән кайзарга?!*

*Искә килгән һайын үткән көндәр,
Талды күңелем, уйға солғанып.
Калай үттем шул саклы ук юлды,
Койондарза нисек сызаным?!*

*Үстем, ерем, һиндә һиндәй ябай:
Мин һузманым зурга өмөттө,
Тупрагыңа баһам, бәхет, тинем,
Һузарыңды эһәм, шул етте.*

*Ошо ине һиңә миңең һөйөү,
Яузарза ул янды үс булып,
Ныклык бирзе баһкан тупрактарым,
Эскән һууым һеңде көс булып.*

*Ошо ине һиңә миңең һөйөү...
Инде тыңла рәхмәт һүземде:
Һиндә тәпәй баһып нығынмаһам,
Мин юлдарга сығыр инемме,
Койондарза сызар инемме?
Эй, ғәзиз ер!...»*

/М. Ғәли, 1956/

Гареева, Р.Ф. “Муса Гали – поэт родного края”: Справочное пособие на башк. и русском языках: [к 100-летию со дня рождения башкирского поэта Мусы Гали]/Р.Ф. Гареева, библиограф ИБО, МАУК “Чишминская районная межпоселенческая библиотека, 2023.- 70 с., илл.

Муса Ғәли ▲ Муса Гали

(1923 – 2004)

**“Йырсы кош оя корған һымак,
һүззәрзән, мондарзан, һынлы бизәктәрзән,
фекерзән һәм хистәрзән ентекләп корзо ул
үзенен ижад һарайын...”**

/Мостай Кәрим/

*«...Мин үземә кайтып барам.
Татлы һүзән, буш мактаузан,
Буш дуслыктан касып барам.
Бар ялганга нәфрәт атып,
Мин үземә кайтып барам...»*

/Муса Ғәли/

*«...Пока пылают губы цветом ягод
И увлажняются долины рек,
Поэзия – ты свежесть, мощь, отвага,
И жить тебе в сердцах за веком век:*

*Признанием в любви из сердца рваться,
Восторгом, грустью проникать в сердца.
Мелодиям – рождаться, продолжаться!..
Поэзии не может быть конца».*

/«Поэзия» М. Гали/

«Тышка калкып торган тойголарзан түгел, ә йөрәктең ысын тәрәнлегенән килеүсе тойголарзан башлана Муса Ғәли шиғриәтенең шишимә башы. Уның талантының үзенсәлегендә милли башлангыс – башкорт поэзияһна хас булган күңел киңлеге менән ихтыяр ныклығының берҙәмлеге, ирек һөйөүсәнлек һәм тормош матурлығына һоклана белеү һәләтлеге, үз халкың менән горурланыу һәм башкаларҙы күрсаламакка йөрәкте асып һалырға әҙер булыу... үтәнән-үтә ярылып ята.»

/Александр Макаров/

“Муса Гали – поэт от земли, поэт от народа. Лаконичная его строка, прошедшая через огненный костер души, проста, но отнюдь не простовата. Она всегда естественна, как светлая изморозь на оконном стекле.”

/Александр Филиппов/

ПОЭЗИЯ

/М. Гали. Перевод Е. Николаевской/

*Кто это вновь, склонясь над электроном,
В двадцатом веке с выводом спешит?
Кто это с убежденьем непреклонным
Суд скорый над поэзией вершит?
Когда стрелою мчится сквозь туманность
В космические дали сын Земли,
Кому взбредет на ум такая странность,
Что времена поэзии прошли?
Прошли — и не найти нам утешенья...
Скажите, кто неверием объят?
Его обгонит век в своем движении,
Затягивая песни на свой лад...
В любви, в печали сердце будет биться
И будет ждать, что воплотятся в слова
И в музыку, весной вернуться птицы
И зазвонит зеленая трава.*

*И, движимы мелодией извечной,
Прижмутся облака к груди горы,
И звезды потекут рекою млечной,
И лунный луч прольет свои дары...
Пока снежинки — крошечные солнца —
На землю охладевшую летят,
Пока весенний ветер вдаль несется,
Пока звенит ночами звездопад,
Пока сверкают свадебные платья
Берез, пока с цветов летит пыльца
Над озером, притихшем на закате,—
Поэзии не может быть конца!
Пока пылают губы цветом ягод
И увлажняются долины рек,
Поэзия — ты свежесть, мощь, отвага,
И жить тебе в сердцах за веком век:
Признанием любви из сердца рваться,
Восторгом, грустью проникать в сердца.
Мелодиям — рождаться, продолжаться!..
Поэзии не может быть конца.*

Муса Ғәли (Ғабдрахман Ғәли улы Ғәлиев) — башкорт языусыһы

Биографияһы

1923 йылдың 15 октябрҙә Башкорт АССР-ы Өфө кантоны Иске Муса ауылында ярлы крәстиән ғаиләһендә тыуа. Атаһынан бик йәшлэй етем кала. Олатаһы йортонда тәрбиәләненеп үсә. Ете йыллыҡ мәктәптән һуң, бер йыл Өфөлә, медицина училищеһында уҡый.

1939-1942 йылдарҙа Дәүләкән Башкорт педагогия училищеһында уҡый.

1942 йылдың мартында Кызыл Армия сафына саҡырыла. 1943 йылдың көзөнән фашистарға каршы һуғышта, Днепрҙы кисеүҙә, Украинаны һәм Белоруссияны азат итеүҙә катнаша. Каты яраланғандан һуң госпиталдә ята, һауыҡкас, 1946 йылға тиклем хәрби хезмәттә дауам итә. Һуғыштарҙа күрһәткән батырлыҡтары өсөн II дәрәжә Ватан һуғышы ордены һәм «Батырлыҡ өсөн» миҙалы менән бүләкләнә. Демобилизацияланғандан һуң Шишмә районының Сыуалкип ете йыллыҡ мәктәбендә бер нисә йыл уҡытыусы һәм завуч булып эшлэй.

1948—1952 йылдарҙа Башкорт дәүләт педагогия институтын тамамлай.

1952—1959 йылдарҙа шағир «Пионер» журналы редакцияһында эзәбиәт һәм сәнғәт бүлгә мөдире вазифаһын башкара. Һуңыраҡ ул — Башкортостан Языусылар союзында эзәби консультант булып эшлэй.

1963—1965 йылдарҙа Мәскәүҙә Юғары эзәби курстарҙа уҡый.

Йәмәғәт эшмәкәрлегә

Үзенең күп яклы ижадын шағир һәр сак йәмәғәт эше менән әүзем берләштерә. Озак йылдар Башкортостан Языусылар союзы идараһы, «Ағизел» һәм «Уральсий следопыт» журналдары мөхәрририәттәре, РСФСР Языусылар союзының художестволы тәржемә буйынса комиссияһы, СССР Языусылар союзының әзербайжан эзәбиәтә буйынса комиссияһы ағзаһы була. Муса Ғәли йәш эзәбиәтселәрҙә тәрбиәләү буйынса әүзем эш алып бара. Күп илдәрҙә башкорт эзәбиәтен лайыклы күрһәтә.

Ижады

Шағирҙың тәүге шиғырҙары 1940 йылда «Йәш төзөүсә» һәм Дәүләкәндәге «Колхозсы» район гәзитендә басылып сыға. Беренсе китабы «Якты көн» тип атала һәм 1953 йылда донъя күрә. Үзенең 40-ка яҡын йыйынтығы, шул иҫәптән Мәскәүҙә сыккан 15 китабы менән шағир бөтә Союз уҡыусылары араһында танылыу тапты. Быларға өстәп уның үзбәк, украин һәм татар телдәрәндә сыккан китаптарын да әйтәп була.

Муса Ғәли тәржемә өлкәһендә әүзем эшлэй. Уның А. С. Пушкиндың «Царское село иҫтәлектәре», В. Шекспирҙың «Макбет», үзбәк языусыһы Әсхәт Мохтарҙың «Карағалпак киссаһы» тигән тәржемәләре китап уҡыусыларға яҡшы таныш.

Шағир бер үк вақытта балалар өсөн дә поэма һәм шиғырҙар ижад итте, башкорт балалар шиғриәтен үстөрөгә зур өлөш индерзе.

Муса Ғәли күп шаршаулы ике драма әсәре язды. Улар Сибай дәүләт башкорт театрында куйылды. «Таузар төш күрә», «Азымдар» повестарын ижад итте. Публицист һәм талапсан әзәби тәнкитсе буларак та матбуғатта әүзем сығыш яһаны. Ул башкорт публицистикаһында юльязма жанрын үстөрөгә һизелерлек өлөш индерзе. Әзәби-тәнкит мәкәләләре, ижади портреттары «Гәлдәр һәм йондоззар» тигән китабына тупланып донъя күрзе.

Мактаулы исемдәре

- **Муса Ғәли** — республиканың Салауат Юлаев исемендәге дәүләт премияһы лауреаты
- Рәсәй Федерацияһының атказанған мәзәниәт хезмәткәре
- Хезмәт Кызыл Байракордены
- «Халыктар Дуслығы» ордены
- 1956 йылдан Языусылар союзы ағзаһы булып торзо.

Шағир хақында

"Иң тәүзә Муса Ғәлизең кешелек сифаттарын күз алдына килтерергә тырышам. Бакһаң, ярайһы ук ауыр эш икән был. Инсандың һәр кайһыһы йомак. Ә ысын шағир бер-ике һүз менән генә баһалар зат түгел инде ул.

Миңә Муса Ғәлизең төрлө вақыттарын күзәтергә тура килгәне бар. Бәләкәс кенә кыуаныстан да атка менгәндәй һөйөнгән, тиреһе калын кеше кул һелтәп узырзай үткенсе күнелһезлектән донъяһы емерелгән һымак көйөнгән сактарын, илһамланып йырлаған, йыр йә Көрһән сүрәләре укыған, телмәр тоткан мәлдәрен... Бер караһаң, ул көләс йөзлө, йор һүзле егет киәфәтендә. Ауырыу-сырхаузары онотолған, иңбашына асыл кош кунған. Икәнсе күргәнәндә, күззәрәндә тәрән әске һызланыу, бар булмышында үшәнлек, төшөнкөлөк ишараһы. Ләкин күп тә үтмәй, ул басымсык тәбиғәтле, олпат узаман, ихлас әңгәмәләш. Икеләнмәйенсә әйтә алам:

Муса Ғәли - беззең иң укымышлы "

/Әхиәр Хәким/

Шағирзың төп әсәрзәре

- Якты көн. Шиғырзар һәм поэма.-Өфө. - 1953.
- Юл башы. Балалар өсөн шиғырзар.- Өфө. - 1954.
- Тыуған яктарым. Шиғырзар һәм поэма.-Өфө.- 1957.
- Суклы йүгән. Хикәйәләр. - Өфө. - 1959.
- Диңгеззәр аша һөйләшеү. Шиғырзар һәм поэмалар. - Өфө. - 1960.
- Песня Агидели. Стихи и поэма. - Уфа. - 1961.
- Көнсығыш хақында ике йыр. Шиғырзар һәм поэма. - Өфө. - 1962.
- Торналар киткәндә. Шиғырзар.- Өфө. - 1963.
- Июнь кистәре. Шиғырзар һәм поэма. - Өфө. - 1964.
- Солнце и слезы. Стихи и поэма. Москва:

«Сов. писатель», 1965.

- Песня Агидели. Поэма. Москва: «Сов. Россия», 1965.
- Росинка. Стихи для детей. Москва: «Малыш», 1966.
- Разговор через моря. Уфа. - 1966.
- Ай йылмая. Балалар өсөн шиғырзар һәм поэма. Өфө. - 1966.
- Ер йокламай. Балалар өсөн шиғырзар һәм поэма. Өфө. - 1969.
- Песня Агидели. Поэма. Уфа. - 1969.
- Корни дуба. Стихи. Уфа. - 1966.
- Вишневые сережки. Стихи.- Москва: «Малыш», 1970.
- Сердце весны. Стихи и поэма. - Москва: «Сов. Россия», 1971.
- Көмөш йондоззар. Шиғырзар һәм поэмалар. - Өфө. - 1971.
- Ак ямғыр. Балалар өсөн шиғырзар.- Өфө. 1972.
- Стихи. - Москва: «Молодая гвардия», 1972.
- Кто разбудил меня. Стихи. Москва: «Малыш», 1972.
- Куртак. Шиғырзар һәм поэмалар (үзбәк телендә). Ташкент. 1973.
- Һайланма әсәрзәр. 1-се том. Шиғырзар.- Өфө. - 1973.
- Һайланма әсәрзәр. 2-се том. Поэмалар. - Өфө. - 1973.
- Тростниковая флейта. Стихи и поэма. - Москва: «Сов. писатель», 1947.
- День медового дождя. Стихи и поэма. – Москва: «Современник», 1974.
- Белый дождь. Стихи. – Москва: «Малыш», 1974.
- Росинка. Стихи для детей на укр. яз. – Киев: «Веселка», 1975.
- Тамсы шатлығы. Шиғырзар һәм поэма.- Өфө. - 1975.
- Звезда надежды. Стихи и поэма. - Уфа. - 1977.
- Липы цветут. Стихи. – Москва: «Детская литература», 1978.
- Кызыл үләндәр. Шиғырзар.– Өфө, 1979.
- Тропинка памяти. Стихи и поэмы. – Москва: «Современник», 1980.
- Гөлдәр һәм йондоззар. Мәкәләләр. Ижади портреттар. – Өфө, 1981.
- Йәшенле офоктар. Шиғырзар, поэмалар. - Өфө, 1983.
- Едем, едем к бабушке. Стихи. – Москва: «Малыш», 1981.
- Обращение к роднику. Стихи и поэмы. - Москва: «Худ. лит-ра», 1981.

- Багряные травы. Стихи и поэма. - Москва: «Сов. писатель», 1983.
- Язык любви. Стихи и поэма. – Москва: «Сов. Россия», 1984.
- Кояшлы шишмә. Балалар өсөн шиғырлар һәм поэмалар. Өфө. 1987.
- Таулар төш күрә. Повесть, юльязмалар. – Өфө, 1995.
- Атылган йондозлар. Казан. - 1997.
- Көзгө усактар. Шиғырлар һәм поэмалар. – Өфө, 1998.
- Азымдар. Повестар, комедия, юльязмалар. – Өфө, 2002.

Әзиптең тормошо һәм ижады тураһында

- Хөсәйенов, Ғ.Б. Романтик рухлы шағир/Ғ. Хөсәйенов//«Башкортостан» гәзите, 1993.- 15 октябрь, №200.
- Бикбаев, Р.Т. Муса Ғәлизең якты күнелә/Р. Бикбаев//«Башкортостан» гәзите, 2009.- 2 май, №87.
- Кәзим Аралбай. Илһамлы йырҙай ижад/К. Аралбай//«Башкортостан» гәзите, 2013.- 26-27 ноябрь, №228-229.
- Күзбәков, Ф.Т. Мөхәббәтле йәшәүгә мәзһиә/Ф. Күзбәков//«Башкортостан» гәзите, 2003.- 15 октябрь. №204.
- Кәзим Аралбай. Моңло Муса шишмәләре/К. Аралбай//«Башкортостан» гәзите, 2003.-15 октябрь, №204.
- Дәүләтбирзина, Т. С. Илгизәр шағир/Т. Дәүләтбирзина//«Ағизел» журналы, 2003.- №10.- Б. 152-154.
- Ғәниева, Т.Ә. Шағир. Остаз. Узаман/Т. Ғәниева//«Ағизел» журналы, 1998.- №10.-Б. 161-164.
- Поварисов, С.Ш. Йырсы кош оя үргән һымак.../С. Поварисов//«Ағизел» журналы, 1993.- №10.-Б. 109-115.
- Ниғмәтуллин, Ә.З. Шиғриәт бөркөтө/Ә. Ниғмәтуллин//«Башкортостан» гәзите, 2008.- 26 ноябрь, №231.
- Кирәева, Л.Р. Шағир һүзе/Л. Кирәева//«Башкортостан» гәзите, 2003.- 7 май, №88-89.
- Ханнанов, Р. “Чишмәләргә дә жан жылысы кирәк...”: [Муса Галинең тууына 90 ел]/Р. ханнанов//Кызыл таң.- 2013.- 9 нояб.- С.6.
- Аралбай, К. Остазыбыззы онотмайбыз: [Муса ағай Ғәлизе без онотмайбыз]/К. Аралбай//Дим буйы.- 2014.- 15 март.- Б.3.
- Кинйәбулатов, И. Муса Ғәли ауылында/И. Кинйәбулатов//Дим буйы.- 2014.- 15 март.- Б.3.

*«...Родина моя,
Земля моя,
Я твоим дыханием дышу.
Прикажи –
И все исполню я.
Даже невозможное –
Свершу!»*

/Муса Гали/

***Муса Гали — поэт-фронтовик и общественный деятель,
без творчества которого, невозможно представить башкирскую поэзию
второй половины XX - го столетия.***

Муса Гали (Габдрахман Галеевич Галеев) родился в 1923 году в деревне Старо-Мусино Уфимского кантона Башкирской АССР, ныне Чишминского района Башкортостана. Рано лишившись отца, он воспитывался у дедушки. Окончив семилетнюю школу, один год учился в Уфимской медицинской школе, в 1939 году поступил в Давлекановское башкирское педучилище.

В марте 1942 года Муса Гали был призван в ряды Красной Армии. С осени 1943 года принимал участие в боях с фашистами, форсировал Днепр, освобождал Украину и Белоруссию. После тяжелого ранения находился в госпитале, а по выздоровлении продолжил военную службу до 1946 года. За храбрость и отвагу, проявленные в боях, награжден орденом Отечественной войны 2-й степени, медалью «За отвагу». После демобилизации работал учителем и завучем в Чувалкиповской семилетней школе Чишминского района.

В 1948-1952 годах Муса Гали — студент Башкирского государственного педагогического института. С 1952 по 1959 годы работал заведующим отделом литературы и искусства в редакции журнала «Пионер». В 1956 году вступил в Союз писателей СССР. Трудился литературным консультантом в Союзе писателей Башкортостана. В 1963-1965 годах учился на Высших литературных курсах в Москве.

Первые свои стихи опубликовал в 1940 году. Сборник его стихов «Светлый день» вышел в 1953 году. Муса Гали является автором свыше сорока книг, четырнадцать из которых изданы в Москве. Своими поэмами «Песня Агидели», «Разговор через моря», «Июньские вечера», «Солнечный ветер» поэт завоевал широкую популярность среди любителей литературы. Он создал также произведения прозы и драматургии.

Более десяти своих книг, которые были изданы в Уфе и Москве, Муса Гали посвятил детям.

Произведения Мусы Гали отличаются разнообразием стихотворных форм и тематики, глубиной содержания и яркостью стиля. Его циклы стихов «Крымская тетрадь», «Французская тетрадь», «Монгольская тетрадь» и другие, написанные под впечатлением путевых наблюдений, пронизаны духом гражданственности и интернационализма.

Свое многостороннее творчество поэт всегда активно сочетал с общественной работой. Многие годы он был членом правления Союза писателей Башкортостана, входил в состав редколлегии журналов «Агидель» и «Уральский следопыт», комиссии по художественному переводу Союза писателей РСФСР, комиссии по азербайджанской литературе Союза писателей СССР. Он талантливо перевел на башкирский язык ряд произведений Аскада Мухтара, Александра Пушкина, Уильяма Шекспира.

Муса Гали вел активную работу по воспитанию молодых литераторов. Он достойно представлял башкирскую литературу во многих странах. Его произведения переведены на многие языки народов СССР и мира.

Известен тем, что ввёл в башкирскую поэзию ряд новых форм и образцов свободного стиха, внёс вклад в развитие эпического жанра, написав десять поэм. В его поэзии присутствовало сочетание внимания к деталям повседневности с романтическим пафосом.

За творческие успехи и активную общественную деятельность Муса Гали был награжден орденами Трудового Красного Знамени и Дружбы народов, Почетной грамотой Президиума Верховного Совета Башкирской АССР. В 1979 году он стал лауреатом Государственной премии имени Салавата Юлаева. Ему было присвоено высокое звание «Заслуженный работник культуры РСФСР».

В родном селе его именем названы улица и средняя школа.

***Сердце поэта перестало биться 15 января 2004 года, когда ему шел 81-й год.
Похоронен он на родине.***

Основные произведения поэта

Гали, М. Светлый день: Стихи/М. Гали.- Уфа: Башкнигоиздат, 1953.- 80 с.- На башк. яз.

Гали, М. Начало пути: Стихи /Пер. с башк./М. Гали.-Уфа:Башкнигоиздат, 1954.- 48 с.

Гали, М. Края родные: Поэма, стихи/М. Гали.-Уфа:Башкнигоиздат, 1957.-104 с.; Уфа: Башкнигоиздат, 1966.-98 с.

Гали, М. Украшенная уздечка: Рассказы для детей/ М. Гали.- Уфа: Башкнигоиздат, 1959.- 64 с.

Гали, М. Разговор через моря: Поэма, стихи/М. Гали.- Уфа: Башкнигоиздат, 1960.- 170 с.

Гали, М. Песня Агидели: Поэма, стихи/ М. Гали.- Уфа: Башкнигоиздат, 1961.- 116 с.; М.: Сов. Россия, 1965.- 68 с.

Гали, М. Две песни о Востоке: Поэма, стихи/М. Гали.- Уфа: Башкнигоиздат, 1962.- 68 с.

Гали, М. Когда улетают журавли: Стихи для детей/М. Гали.- Уфа: Башкнигоиздат, 1963.- 42 с.

Гали, М. Июньские вечера: Поэма, стихи/М. Гали.- Уфа: Башкнигоиздат, 1964.- 64 с.-На башк.яз.

Гали, М. Солнце и слезы: Стихи, поэма/М. Гали.- М.: Сов. Россия, 1956.- 98 с.

Гали, М. Росинки: Стихи для детей/М. Гали. М.: Малыш, 1965.- 16 с.; Киев: Веселка, 1975.- 18 с.

Гали, М. Луна улыбается: Стихи, поэма/М.Гали.-Уфа: Башкнигоиздат,1967.-48 с.

Гали, М. Горы зовут:Стихи, поэмы/М. Гали.- Уфа: Башкнигоиздат, 1968.-174 с.- На башк.яз.

Гали. М. Земля не спит:Стихи, поэма/ М. Гали.-Уфа: Башкнигоиздат,1969.-46 с.- На башк.яз.

Гали, М. Песня Агидели: Поэма/М. Гали.- Уфа: Башкнигоиздат, 1969.- 68 с.

Гали, М. Корни дуба: Стихи/М. Гали.- Уфа: Башкнигоиздат, 1969.- 96 с.-На башк.яз.

Гали, М. Солнечный ветер:Стихи, поэма/М. Гали.- Уфа: Башкнигоиздат, 1970.- 72 с.-На башк.яз.

Гали, М. Вишневые сережки: Стихи для детей/М. Гали.- М., 1970.- 24 с.

Гали, М. Серебряные звезды: Стихи,поэмы/М. Гали.-Уфа: Башкнигоиздат,1971.- 64 с.

Гали, М. Сердце весны: Стихи, поэмы/М. Гали.- М.: Сов. Россия, 1971- 112 с.

Гали, М. Белый дождик: Стихи/М. Гали.- Уфа: Башкнигоиздат, 1972.- 64 с.; М.: Малыш,1974.-16 с.

Гали, М. Кто разбудил меня?:Стихи/М. Гали.- М.: Малыш, 1972.- 24 с.

Гали, М. Избранная лирика/М. Гали.- М.:Молодая гвардия, 1972.- 32 с.

Гали, М. Почка: Стихи, поэмы/М.Гали.-Ташкент: Литература и искусство,1973.- 78 с.

Гали, М. Стихи и поэмы /М. Гали.- Уфа: Башкнигоиздат, 1973.- 200 с.-На башк.яз.

Гали, М. Тростниковая флейта: Стихи, поэмы/М. Гали.- М.: Сов. Писатель, 1974.- 128 с.

Гали, М. День медового дождя: Стихи, поэмы/М. Гали.- Уфа: Башкнигоиздат, 1975.- 64 с.

Гали, М. Радость капли: Стихи и поэма/М.Гали.-Уфа:Башкнигоиздат,1975.-64 с.- На башк.яз.

Гали, М. Звезда надежды: Стихи и поэмы для детей/М. Гали. - Уфа: Башкнигоиздат, 1977.- 128 с.

Гали, М. Липы цветут: Стихи для детей/М. Гали.- М.: Дет. лит., 1978.- 64 с.

Гали, М. Багряные травы: Стихи/М. Гали.- Уфа: Башкнигоиздат, 1979.- 112 с.- На башк.яз.

Гали, М. Тропинки памяти: Стихи, поэмы/ М. Гали.- М.: Современник, 1980.- 232 с.

Гали, М. Цветы и звезды: Размышления о поэзии, творческие портреты, путевые заметки/М. Гали.- Уфа: Башкнигоиздат, 1981.- 208 с.-На башк.яз.

Гали, М. Едем, едем к бабушке/М. Гали.- М.: Малыш, 1981.- 80 с.

Гали, М. Обращение к роднику: Стихи/М. Гали.- М.: Худ. лит., 1981.- 254 с.

Гали, М. Грозные горизонты: Избранные стихи, поэмы /М. Гали; Предисл. Г. Хусаинова.- Уфа: Башкнигоиздат, 1983.- 496 с.- На башк.яз.

Гали, М. Багряные травы: Стихи, поэма/М. Гали.-М.: Сов. писатель, 1983.-112 с.

Гали, М. Язык любви: Стихи, поэма/М. Гали.- М.: Сов. Россия, 1984.- 144 с.

Гали, М. Солнечный родник: Стихи, поэма, сказка/М. Гали.-Уфа: Башкнигоиздат.- 1987.- 56 с.

Гали, М. Кони с бубенцами: Для детей/М. Гали.- Уфа: Китап, 1993.- 160 с.- На башк.яз.

Гали, М. Горы видят сны: Повесть, путевые заметки/М. Гали.- Уфа: Китап, 1995.- 208 с.

Гали, М. Отзвук струны: Стихи/М. Гали.- М.: Сов. писатель, 1995.- 120 с.

Гали, М. Падающие звезды/М. Гали.- Казань, 1997.- 208 с.-На тат.яз.

Гали, М. Осенние костры: Стихи/М. Гали.- Уфа: Китап, 1998.

Гали, М. Шаги: Повести, комедия, путевые заметки/М. Гали.- Уфа: Китап, 2002.- 528 с.

Литература о жизни и творчестве М. Гали

Мурзады, С. Песни реки Белой: Рец. на кн. М. Гали “Песня Агидели”/С. Мурзады//Урал.- 1962.- №6.- С.167-162.

Муса Гали: Биографическая справка//Краткая литературная энциклопедия.Т.2.- М.,1963.- С.39.

Шафиков, Г. Стихи из трав и солнца: О сборнике М. Гали “Солнце и слезы” и К. Киньябулатовой “Травинка”/Г. Шафиков//Сов. Башкирия.- 1965.- 19 авг.

Муса Гали: Библиографический указатель//Писатели Башкортостана.- Уфа: Башкнигоиздат, 1968.- С.161.

Шафигов, Г. Ростком проросшие стихи /Г. Шафигов //Сов. Башкирия.- 1968.- 22 нояб.

Муса Гали//Антология башкирской поэзии.- Уфа: Башкнигоиздат, 1971.- С.546-553.

Клюшин, А. На языке Навои: Поэма М. Гали “Апрель” переведена на узб.яз/А. Клюшин//Веч. Уфа, 1972.- 14 июля.

Гафуров, М. Узор малахита: О стихотворениях М. Гали/М. Гафуров//Сов. Башкирия.-1972.- 21 окт.

Мухтар, А. Тростниковая флейта: О поэзии М. Гали /А.мухтар//Лит. жизнь России.- 1973.- 25 мая.

Дронова,Е. Родниковая свежесть стиха: Поэту М. Гали – 50 лет/Е. Дронова//Ленинец.- 1973.- 13 окт.

Татьяничева, Л. Мусе Гали – 50 лет/Л. Татьяничева//Лит. газета.- 1973.- 31 окт.

Хакимов, Р. Поэзия, пронизанная солнцем: К 50 – летию поэта/Р. Хакимова//Сов. Башкирия.- 1973.- 14 окт.

Коршик, Л. Кто разбудил меня: О сборнике стихов для детей М. Гали “Кто разбудил меня?”/Л. Коршик//Веч. Уфа.- 1973.- 24 фев.

Смирнов, В. Верю – солнце ждет нас за туманом: О книге М. Гали “Звезда надежды”/В. Смирнов//Веч. Уфа.- 1977. 25 авг.

О поэзии М. Гали//История Башкирской Советской литературы.- М.: Наука.- 1977.- С.368-396.

Амири, Г. Поэзия крылатая, возвышенная/Г. Амири //Сов. Башкирия.- 1979.- 6 марта.

Смирнов, В. Окуная сердце в зарю: Заметки о лирике М. Гали/В. Смирнов//Веч. Уфа.- 1979.- 10 марта.

Хусаинов, Г. Поэзии суть: О творчестве М. Гали/Г. Хусаинов//Сов. Башкирия.- 1979.- 14 марта.

Шатанько, Е. Воспитание поэзией: О творчестве М. Гали/Е. Шатанько//Сов. Башкирия.- 1979.- 18 марта.

Рамазанов, Г. О поэзии М. Гали/Г. Рамазанов //Многоцветье.- М.:Современник, 1980.- С. 76-77.

Шафигов, Г. Глубина стиха: К 60-летию М. Гали/Г. Шафигов//Веч. Уфа.- 1983.- 14 окт.

Нечаева, Л. Плененный красотой жизни: К 60-летию М. Гали/Л. Нечаева//Сов. Башкирия.- 1983.- 15 окт.

Указ Президиума Верховного Совета БАССР “О награждении М. Гали почетной грамотой”//Сов. Башкирия.- 1983.- 15 окт.

Поэт М. Гали делится со своими творческими планами //Сов. башкирия.- 1985.- 11 янв.

Бикбаев, Р. О Мусе Гали/Р. Бикбаев//Время. Поэт. Народ. - М.: Современник, 1986.- С. 41-43.

Поэт М. Гали отвечает на вопросы//Сов. Башкирия.- 1987.- 24 мая.

Ахметкужин, А. В стране поэта: К 60-летию поэта/А. Ахметкужин//Ленинец.- 1983.- 15 окт.

Смирнов, В. Струны сердца: О книге М. Гали “Багряные травы”/В. Смирнов//Веч. Уфа.- 1984.- 15 мая.

Мы в пути, поэт!: М. Гали – лауреат премии им. С. Юлаева//Веч. Уфа.- 1987.- 24 июня.- С.3.

Незабываемые дни: К 70-летию М. Гали//Родник.- 1993.- 22 сент.

“О, Родина моя! Меня согрей, я за тепло твое плачу стократно”: К 70-летию выдающегося поэта – земляка, лауреата премии им. С. Юлаева М. Гали//Родник.- 1993.- 14 окт.

Шафиков, Г. Поэзия тепла и доброты/ Г. Шафиков//Веч. Уфа.- 1993.- 15 окт.

Шафиков, Г. Играющий на струнах сердца: О поэте/Г. Шафиков//Известия Башкортостана.- 1993.- 15 окт.

Ахметкужин, А. “Я по молниям скучаю”/А. Ахметкужин //Сов. Башкирия.- 1993.- 15 окт.

Указ Президента РБ “О награждении Почетной грамотой РБ поэта М. Гали”//Известия Башкортостана.- 1998.- 11 нояб.

Гали, М. Корни – в земле, душа – в небе:[Интервью с поэтом М. Гали]/М. Гали//Изв. Башкортостана.- 1998.- 15 окт.

«Пылающее солнце на ладони я людям в дар преподнести готов»: К 75 –летию М. Гали//Родник.- 1998.- 14 окт.

Филиппов, А. Звездные пути поэта: Отрывок из книги «Поэты»/А. Филиппов//Истоки.- 1998.- №19.- С.11.- Фото М. Гали.

Муфаррахов, Г. Завидная судьба поэта/Г. Муфаррахов//Родник.- 1998.- 14 окт.

Сафуанов, С. Путь к сердцам людей: М. Гали/С. Сафуанов//Изв. Башкортостана.- 1998.- 15 окт.

Байбурина, И. Родимый край – источник вдохновения: О вечере, посвященном юбилею М. Гали/И. Байбурина//Родник.- 1998.- 9 дек.

Мы в пути, поэт!: М. Гали – лауреат премии им. С. Юлаева//Веч. Уфа.- 1987.- 24 июня.- С.3.

Незабываемые дни: К 70-летию М. Гали//Родник.- 1993.- 22 сент.

“О, Родина моя! Меня согрей, я за тепло твое плачу стократно”: К 70-летию выдающегося поэта – земляка, лауреата премии им. С. Юлаева М. Гали//Родник.- 1993.- 14 окт.

Шафиков, Г. Поэзия тепла и доброты/ Г. Шафиков//Веч. Уфа.- 1993.- 15 окт.

Шафиков, Г. Играющий на струнах сердца: О поэте/Г. Шафиков//Известия Башкортостана.- 1993.- 15 окт.

Ахметкужин, А. “Я по молниям скучаю”/А. Ахметкужин //Сов. Башкирия.- 1993.- 15 окт.

Указ Президента РБ “О награждении Почетной грамотой РБ поэта М. Гали”//Известия Башкортостана.- 1998.- 11 нояб.

Гали, М. Корни – в земле, душа – в небе:[Интервью с поэтом М. Гали]/М. Гали//Изв. Башкортостана.- 1998.- 15 окт.

«Пылающее солнце на ладони я людям в дар преподнести готов»: К 75 –летию М. Гали//Родник.- 1998.- 14 окт.

Филиппов, А. Звездные пути поэта: Отрывок из книги «Поэты»/А. Филиппов//Истоки.- 1998.- №19.- С.11.- Фото М. Гали.

Муфаррахов, Г. Завидная судьба поэта/Г. Муфаррахов//Родник.- 1998.- 14 окт.

Сафуанов, С. Путь к сердцам людей: М. Гали/С. Сафуанов//Изв. Башкортостана.- 1998.- 15 окт.

Байбурина, И. Родимый край – источник вдохновения: О вечере, посвященном юбилею М. Гали/И. Байбурина//Родник.- 1998.- 9 дек.

Муса Гали – 80 лет//Респ. Башкортостан.- 2003.- 15 окт.

Докучаева, А. «когда в горы один я уйду...»: М. Гали//Респ. Башкортостан.- 2004.- 19 февр.

«Я всегда возвращаюсь сюда...»: РБ простилась с М. Гали//Родник.- 2004.- 21 янв.

Память Мусы Гали будет увековечена//Родник.- 2005.- 2 февр.

Байбурина, И. Поэт, Фронтовик, Человек: [К 90-летию мусы Гали]/И. Байбурина//Родник.- 2013.- 24 окт.-С.3.

Хакимзянова, Ф. Я удачу недаром с земляками делю...: [В районе прошли торжества к 90-летию Мусы Гали]/Ф. Хакимзянова//Родник.- 2013.- 31 окт.- С.1.

Годы мои, молодые, зеленые...

**Годы мои, молодые, зеленые,
Знали бы вы, как без вас я грущу!
Может быть, где-нибудь и отыщу
Юность мою, огнем опаленную.**

**Юность моя, ты в дорогах растеряна,
Как же следы отыщу я твои?
Может, спросить у березы простреленной,
Где я впервые узнал о любви?**

**Ты неуклюжей была и неловкою,
Шла по дорогам, кирзою пыля,
Но за твоей безотказной винтовкою
С верой следила планета Земля.**

**Под минометной плитою сгибалась ты,
Падала навзничь, стон затая,
На заднепровском плацдарме осталась ты,
Кровью истекшая юность моя.**

**Если б теперь, с висками седеющими,
Я тебя где-то в ночи отыскал,
Я разбросал головешки бы тлеющие,
Плашек березовых я натаскал.**

**Я бы согрел, накормил тебя досыта,
Все самолеты пустил бы в облет,
Ты бы спала под шинелью без просыпу,
Пушки бы смолкли, затих пулемет.**

**Я не за то, чтоб оружие сложила ты,
Чтобы забыла ты о борьбе.
Просто все это так заслужила ты,
И ничего не досталось тебе.**

/Муса Гали. Перевод Е. Николаевской/

Муса Ғәли хақында хәтирәләр ● Воспоминания о Мусе Гали

Кәләм һәм штык

*Аралбай, Кәзим. Моңло Муса Шишмәләре
/К. Аралбай//Ватандаш.- 2003.- №5.- Б. 49, 58-60.*

Башкорт әзәбиәтенә узған быуаттың 60-сы йылдарында килгән беззең быуын (күбебез ул сакта вуз студенттары) өсөн Бөйөк Ватан һуғышынан кайткан яугир кәләм оҫталары буй етмәс бейеклек, каһарманлык һәм рухи юғарылык өлгөһө булды. Һәм шундай булып калдылар за. Улар менән башта юғары укыу йорттарында әзәби кисәләрзә оҫрашһак, тора-бара матбуғат йортонда, редакцияларза, китап нәшриәтендә, Башкортостан языусылар союзында, ғилми институтта күрешергә, аралашырға тура килде. Оло кәләмдәштәрәм — фронтовик языусылар Хәниф Кәрим, Кадир Даян, Сәләх Кулибай, Әмир Чаныш, Әнүәр Бикчәнтәев, Назар Нәжми, Мостай Кәрим, Яныбай Хамматов, Шәриф Биккол, Муса Ғәлизәр менән бер ижади союзда бергә кайнау, төрлө йыйын, съездарза, командировкаларза бергә булған сактарзы айырыуса йылылык, һағыныу менән иҫкә алам. Элекке фронтовиктарзың кайһы берзәре: Ғәли Ибраһимов, Шакир Янбаев менән «Ағизел» журналы редакцияһында, Нур Зарипов менән Тарих, тел һәм әзәбиәт институтында (аспирант сакта), Зөлфәр Хисмәтуллин менән Башкортостан языусылар союзында бергә эшләү зә насип булды. Ут-һыу үткән, һуғыш яралары набат кеүек хәтерзәренә кағып торған эзиптәребез Мостай Кәрим, Назар Нәжми, Хәким Ғиләжев, Ибраһим Ғиззәтуллин, Муса Ғәли, Нәжиб Асанбаев, Яныбай Хамматов, Әхиәр Хәкимовтар менән якындан аралашыу бәхете тейзе, өйзәрендә күп тапкырзар булырға тура килде, әзәби мөхит, рухи донъябыз хақында әллә күпме әңгәмәләшкән мәлдәр хәтерзә. Һуғыштан һуң әзәбиәтте күтәрәүзә, башкорт әзәбиәтен Рәсәй һәм донъя кимәленә сығарыуза яугир языусыларыбыззың ижади хезмәте баһалап бөткөһөз. Еребез язмышын курсалаған, заман һулышын тойоп йәшөгән ил ағалары бөгөнгө быуын эзиптәре өсөн генә түгел, ә киләсәктә лә башкорт әзәби телен нығытыуза, нәфис әзәбиәтте артабан үстәрәүзә ижад каһарманлығы өлгөһө булып торасак. Яугир эзиптәребез зә ғүмерзәрен биреп, изге кандарын койоп яулап алған Бөйөк Еңеүзең етмеш йыллығын билдәләгәндә уларзың якты рухтары ла беззең менән. Исемдәрен иҫкә алабыз, әсәрзәрен укыйбыз, китаптарын нәшер итәбез икән, тимәк, улар рухи донъябызға физикәр хезмәттәрен дауам итә. Амин, шулай булһын.

Моңло Муса шишмәләре

Муса Ғәли (1923—2004)

Легендар быуын вәкиле ул — әзәбиәтебез аһнакалы, күренекле шағир Муса Ғәли. Ошо легендар быуында — Хәким Ғиләжев, Ғилемдар Рамазанов, Муса Ғәли һәм Шәриф Биккол — дүрт яугир-әзип, Дәүләкән педагогия училищеһын тамамлап, имен хезмәт юлына аяк баһкас кына, ерзе ауыр туптар гөрһөлдәүе тетрәтә. Улар, ун һигез-ун туғыз ғына йәшлек егеттәр, бер төптән күтәрелеп, һалдат гимнастеркалары кейеп, билгә һары кайыш быуып, кулға корал алып, дошман менән аяуһыз алышка ташланалар. Дүртеһе лә каты яралар менән тыуған илгә — һөйөклө Башкортостанға

эйләнәп кайта, һәм тағы ла хезмәт — был юлы эзәбиәт фронтында һүз сәнғәтенә хезмәт — башлана. Быныһы инде озайлы хезмәт — срукһыз, алһыз-ялһыз, ғүмерлеккә ижад утында яныу... Дүрт яугир-әзип халкыбыздың күренекле шәхестәре булып етеште, арымайталмай эзәбиәт йөгән тарттылар. Дүртеһенә дә башкорт эзәбиәтен яңы бейеклектәргә күтәрәүзә дөйөм уңыштары булған кеүек, һәр береһенә тик үзәренә генә хас, айырым-айырым үзенсәлекле ижадтары, кабатланмас моһаһәңле шиғриәттәре күңелдәрзе тарта һаман да. Дүртеһен дә берләштергән йәнә бер уртақ һызат һақында ла әйтмәү мөмкин түгел. Ул — эзәби алмаш тәрбиәләүгә талымһыз хезмәт итеү. Аллаһы Тәғәлә биргән талант-кеүәндә йәш кәләмдәштәрең менән ихлас бүләшеү. Ошо озайлы ижад ғүмере эсендә, әгәр исәпләп караһаң, Муса ағай йәштәрзең күпме тәүге кульязмаларын укыған, кәңәштәр күндәргән, фатиха биргән. Йөззән ашып китәлер, кәм тигәндә. Ә бит һәр бер кульязма артында шағир язмышы тора: хуплайһыңмы һин уны ижад юлына, әллә сыбыклайһыңмы... Ғөмүмән (мин белә-белгән 60-сы йылдарзан), Муса ағай йәштәргә каты бәрелмәнә, каты бәғерлелек күрһәтмәнә. Әммә был йомшаклыкты, объектив булмаузы аңлатмай. Кульязмаларға карата ул тейешенсә ғәзел, һақ баһалы булды. Әммә етешһезлекте, йәш кәләмдәшенәң языузағы кәмселектәрен ул бик һақ, ипле генә төзәтер, йә уйынсалап, йә кинәйәләп еткерер. Йәш авторға бындай мөғәмәлә — күңелгә майзай. Ошондай мөнәсәбәттән һуң ул оло әзипкә магнитка тартылғандай тартыла, йылыға яқынлағандай ылыға башлай. Муса ағайзың айырыуса катын-кыз шағирәләргә иғтибарлылығы мактау за, һокланыу за тойғоһо уята. Был тәңгәлдә беззә һиндәй шағирәләр бар һәм эзәбиәттә үз урынын алған, шуларзың күбәһә һақында Муса Ғәли һүз әйткән булып. Кәтибә Кинйәбулатова, Фәүзиә Рәһимғолова, Әнисә Таһирова, Факиһа Туғызбаева, Тамара Ғәниева, Тамара Искәндәрова һәм башка шағирәләрзең ижадына ул үзе ғашик булып, үз итеп, айырыуса бер һокланыу һәм инаныу менән фекер уртақлаша. Муса Ғәли байтак йылдар Башкортостан Языусылар союзының шиғриәт секцияһына етәкселек итте. Башкорт шиғриәтенәң үсеш тенденцияларын байкап, 1970—1980 йылдарза ижади йыл йомғактарына арналған докладтар яһаны. Уның доклад һәм сығыштары, ғәзәттә, теоретик юғарылык, дәлилдәр төплөлөгө менән айырылып торзо. Башкорт шиғриәтенә генә хас милли колоритты күреү, 59 милли образдарзы тотоп алыу һәләте менән ул — үзенәң поэтик кимәлен, донъя шиғриәте талаптарынан сығып фекер йөрөтөүен, киң әрудицияһын да танытты. Муса ағайзың йәштәргә туранан-тура ярзамы, ижади йоғонтоһо дөйөм эзәби процеска, эзәбиәт үсешенә һис шикһез ыңғай тәһсир яһаны. Йәш әзиптәрзе ана шулай быуын-быуын үстәреү, даими хәстәрлек күрһәтеү эзәбиәттә Муса Ғәлизең ижад мәктәбен булдырзы тиһәк, һис тә арттырыу булмас, һирәктәр өләшөнә төшә бындай бәхет. Муса Ғәли — бик үзенсәлекле тыуған яқ йырсыһы ла. Уның шиғриәте кулына корал тотоп һаклаған

ғәзиз тыуған еренә, мәғрур Уралыбызға сикһез мөхәббәт менән һуғарылған, сал кылғанлы далаларға һәм сая бөркөттәр төйәкләр кыраз таузарға кайнар хистойғолар менән тукылған. Байтак кына шиғырзанына мәшһүр композиторзаныбыз матур-матур көйзәр язған, йырсыларыбыз репертуарзанынан төшмәс моңло йырзар ижад иткән... Мин әкиәт кеүек күреп бағам Үз еремдең зәңгәр төсөнә. Париждарзан урап кайтһам да мин, Иҫерәмен арыш есенә... — тип яззы Муса Ғәли, тыуған ер кәзерен изге анттай йөрәк түрендә йөрөткән кеше буларак, 1975 йылда үзенә «Тыуған якта» шиғырында.

Тыуған яғы — Шишмә яктарында Муса Ғәлиҙең Аҡ шишмәһе бар. Шағирзың күркәм юбилей байрамдарының ошо сихри, нурлы, йырлы Аҡ шишмә буйзарында үткәнәнә шаһит булғаным бар. Ул инеште халыҡ **«Муса шишмәһе»** тип тә йөрөтә. Әзәбиәтебез аҡһакалы Муса Ғәли шишмәләре иһә — оло әзәбиәт Изеленә килеп койған мул һыулы һалкын шишмәләрең моңлоһо ла, йоро ла, тынмаһы ла, коромаһы ла. Шишмәләр иле — Башкортостан һәм уның әзәбиәтенә аяҡ баһқан күп кенә йәш кәләмдәштәрәмде мин моңло Муса Ғәли шишмәһенән көс-кеүәт алып урғылған, илһам һәм дәрт татып яктыға атлыҡқан яңы шишмәләргә лә оқшатам.

Йылдар һәм ижад. Ғүмер һәм әзәбиәт. Былар Муса ағай өсөн айырылғыһыз төшөнсәгә, бер бөтөнгә әйләнгәндәр инде. Шиғырзар, поэмалар, повестар, пьесалар, тәнкит мәкәләләре, хәтирәләр, юл язмалары... Тынғыһыз әзәби эшмәкәрлек, эзләнеү һәм талапсанлык, эскерһезлек һәм тоғролок — Муса Ғәли шәхесен кылыкһырлар төп сифаттар. Уның хақында ауыз тултырып: *«Муса Ғәли — әзәбиәтебезең намыһы ла»*, — тип өһтәй алабыз.

Узған быуаттың 80-се йылдарында Мостай Кәрим, Рәсүл Ғамзатов, Сибғәт Хәким, Яков Ухсай, Назар Нәжми, Давид Кугультиновтар рәтендә Муса Ғәли шиғриәте лә Рәсәй милли әзәбиәттәре күгендә сағыу йондоз булып балкыны, һәм ул үзенә ил алдындағы бай поэтик ижады менән дә, тынғыһыз әзәби-ижтимағи эшмәкәрлеге менән дә быға тулыһынса лайыклы йәшәнә.

Муса Ғәли — башкорт әзәбиәтенә иң сағыу таланттарының береһе булды. Бөтә ижадын халкының күңел даръялары сайкалыуын һәм сайпылыуын йырлауға бағышланы, башкорт әзәбиәтенә хезмәт итеүгә бар ғүмерен арнаны. Ул бөгөн әзәбиәтебез йөгөн бергәләп тартып барған урта һәм йәш быуын әзиптәренә күбеһе өсөн ихлас ярзамсыл, оло кәләмдәш, якын дуһ, кәңәшсе ағай ине. Байтак сит илдәрзә, алыһ һәм якын ерзәрзә ул, башкорт шағиры буларак, киң танылды, безең шиғриәтебез офоктарың киңәйтте. Муса Ғәли ижады халкыбыз күңелен озақ нурлар, илһамландырыр, һокландырыр әле. **Шулар өсөн рәхмәт һиңә, Муса ағай!**

Ак шишмә

/Атаклы шагир Муса Ғәлизең якты иштәлегенә/

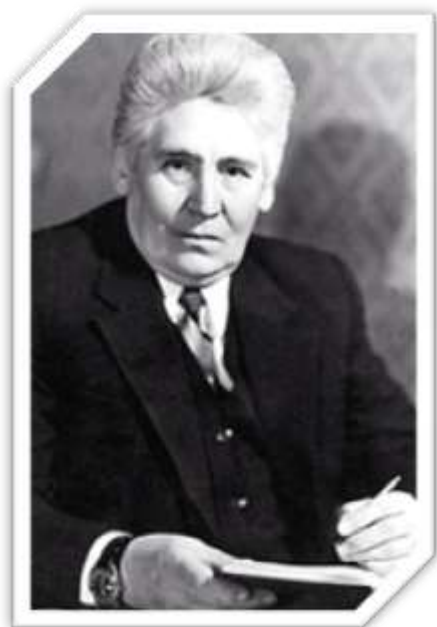
*Үтә күренмәле көзгә мәлдә
Үтә моңһоу сыңлай Ак шишмәң.
Үтәп күпме юлдар, сарсаганда
Ак шишмәңдән ятып һыу эсәм.
Булыр һымак бер аз тыйнакһызык
Аунау изге инеш ярында.
Тыңла, шишмә тарих бәйдән итә,
Күз алдыңа тезеп барын да.
Низәр генә күрәп-кисермәгән
Ак шишмәңдең озон гүмере.
Быуаттарзың базлай төпкөлөндә
Ярзанында калған күмере.
Юлсыларзың, дәруиш, мосафирзың
Берзәй кандырган ул һыуһынын.
Изге уйлы кешеләргә генә
Пәйзә булған бында Һыуһылыу.
Ак шишмәгә килгән Акмулла ла,
Сыкканында алыс сәфәргә,
Шишмә йырын тыңлап тынысланған,*

*Сәй кайнаткан ярза сәхәрзә...
Кайтыр өсөн кабат Ак шишмәгә
Нәзер әйткән күпме ауылдаш!
Шишмә ишкә ала уландарын,
Язмыштары янғас дауылда.
Һин дә кистең утлы даръяларзы,
Ярза әзер усақ көтмәне.
Ак шишмәң гел төштәреңә инде,
Телеңдән дә тәме китмәне.
Ак шишмәңдең эшәң шифа һыуын,
Китер инең бермә йәшәрәп.
Әммә гүмер генә етмәй икән
Йырлар өсөн тынмас шишмәне.
Шишмәң һаман йырлай. Уның йырын
Туктаталмас, шөкөр, бер кем дә.
Әрнеү тына — шишмә сылтыраһа,
Ер йәшәрә — дымы бөркөлһә.
Тыуған ерзең көмөш шишмәләре —
Мәңге тынмас, һүнмәс хис икән.
Сит яктарза кичәң — кис даръялар,
Үз шишмәңдән моңдар эс икән!
Карамайса кыуан елдәргә лә
Шишмә йырлай, сыңлай, бирешмәй...
Һинең гәлсәр моңло шигриәтең —
Үзе мәңге сыңлар ак шишмә.*

/2005 йыл/

Его поэзии медовые дожди

Докучаева, А. Его поэзии медовые дожди:
Имена. Муса Гали исполнилось бы 85 лет/
А. Докучаева// "Республика Башкортостан", 2008.- № 203

* * *

Что-то старая рана заныла опять у меня...
Вновь томится душа незабытой тревогой...
Хлещут струи дождя, об оконные стекла
звоня...

Что за годы нас ждут?.. Неужели беда у
порога?..

А меж тем потеплело...

Сложил свои крылья буран.

Распростилась береза с пушистой своей
бахромою.

И, оттаяв, Земля посылает далеким мирам
Вместе с первым подснежником доброе
слово земное.

Что же ветра порывы опять холодны и
остры? Неужели они принесут нам былую
недолю?..

А на речке весенней меж тем запылали
костры, Там плывет по воде, полыхая,
перекати-поле...

Эх, побольше б его на воде — золотого огня!..
Только б здесь, на земле, снова пламени не
разгореться!

...Что-то старая рана заныла опять у меня,
Наполняя тревогой смущенное сердце...
(Перевод Ю. НЕЙМАН).

* * *

Словно это было вчера. Вижу, как приходит в Дом печати Муса Гали. Заглядывает в кабинет с ясной своей улыбкой, снимает зимнюю шапку, открывая крупную седую голову. От теплой приветливости его голубых глаз в комнате будто светлее становится — так велико обаяние этого доброго и скромного человека, который никогда не кичился своей известностью, а уж стихи для публикации в ответ на просьбу редакции предлагал не то что с неуверенностью, но с неким сомнением, свойственным по-настоящему талантливым людям, для которых всегда важен отклик. С недоверием отношусь к тем «великим», которые утверждают, что мнение зрителей, слушателей, критиков их не волнует — они, дескать, сами обозначают цену своих творений. Муса Галеевич каждый раз с беспокойством ждал оценки, хотя мы уже давно смогли убедиться в том, что она всегда высока, потому как стихи у него замечательные, искренние, исповедальные и даже когда горькие — все равно оптимистичные, со светлой печалью и теплящейся надеждой на лучшее.

Все, что он писал, несет на себе отпечаток его глубоких раздумий, его сердечной боли или радости. Дежурных, равнодушных строк нет ни в поэзии его, ни в прозе,

ни в публицистике — в статьях был он особенно страстен, не боялся высказывать мнение сугубо личное во времена самой строгой цензуры.

Война прошла и по душе его, и по телу — он пережил кровопролитие неравных боев, попав на фронт в 42-м году, трагичность потерь. Чего только стоила та операция в полевом госпитале без наркоза, когда при переправе через Днепр в начале октября 43-го года он был тяжело ранен. Среди его боевых наград особенно дорогой была медаль «За отвагу». Он не очень охотно вспоминал о войне, но однажды, когда принес подборку стихов к Дню Победы, мы разговорились — тогда и узнала кое-какие факты его боевой биографии. А вот об отношении к своей фронтовой эпопее, к боевым друзьям я прочитала в интервью, которое он давал газете «Советская Россия» в 1989 году. Могу здесь привести это высказывание, поскольку недавно, побывав в гостях у Райсы Гайнетдиновны Галеевой, верной подруги поэта, у нее нашла пожелтевшую газетную вырезку: «...Я шел в атаку, со мной вместе, рядом, шли русский, таджик, узбек, якут... Это были мои верные друзья, мои товарищи. Иные и русский язык понимали плохо, но знали свое святое дело. Защитить Родину, пусть ценою собственной жизни. У каждого солдата непременно был друг по окопу. На привалах, в больших походах один стелил свою шинель на землю, а шинелью другого укрывались. И вовсе не обязательно было, чтобы окопным другом был твой соплеменник. Да и кто думал об этом! У меня, например, товарищем по окопу был туркмен. А с поля боя вынес на себе русский санитар — лишь спустя годы я осознал это...».

Муса Гали очень мудро подходил к оценке перестроечных событий — не все зачеркивал (что бывает свойственно многим людям его поколения) и не все принимал. С особой осторожностью относился к так называемому «национальному вопросу». Переживая за размежевание людей, за разрушение «дружбы народов», в то же время считал, что ассимиляция, слияние их невозможны, потому как убивают самобытность, размывают присущую каждому народу историю и духовность. Опять хочу предоставить слово об отношении к истории ему самому: «Кто спорит: безнравственно было разрушение храмов, уничтожение крестьянства, отлучение его от земли и многое другое. Но я бы взял с собой в сегодняшний день из прошлого святую веру в наши идеалы, благородные традиции народов, их добрососедство, наконец, честность и бескомпромиссность моего фронтового поколения, его человечность»...

Видимо, похожие биографии, а главное — похожие взгляды на жизнь, на искусство и литературу, породили дружбу Мустая Карима и Мусы Гали. Часто они вдвоем ездили в Дома творчества, и оба привозили оттуда новые произведения, наверняка находя друг в друге первых и заинтересованных читателей. Один из сборников стихов Мусы Гали, переведенных на русский язык такими маститыми поэтами, как Елена Николаевская, Ирина Снегова, Людмила Татьяничева, Александр Филиппов, называется «День медового дождя» — по названию одного из стихотворений и по любимому образу дождя, то теплого, оплодотворяющего землю, то тяжелого, словно свинец, то юного, весеннего, несущего свежесть и чистоту. Листаешь его страницы и погружаешься в яркий, наполненный высокими чувствами мир большого мастера

и большого человека. Напоследок хочу привести здесь слова Мустая Карима, который замечательно выразил впечатления, возникающие при соприкосновении с поэзией Мусы Гали: «Когда читаешь стихотворения и поэмы уже зрелого Мусы Гали, тебя постоянно сопровождает ненавязчивый шум дождя, и тихо колыхаются перед тобой листья и колосья. Этот шум и это колыхание уводят меня в детские годы... Мне представлялось тогда, что теплые дожди рождаются там, за лесами, над знаменитым шумными базарами аулом Старый Муса. Сейчас я думаю, что, если бы не многозвучная песня сына того края, светлой и нежной струей влившегося в башкирскую поэзию, ко мне бы, возможно, никогда не приходили воспоминания о тех далеких щедрых дождях. Вот так подлинная поэзия всегда возвращает тебя к твоим истокам, к твоим первым надеждам и потерям. И она утверждает тебя в мысли, что иные потери со временем становятся твоим непреходящим достоянием, а суетные удачи оборачиваются укорами».

Лучше не скажешь о совестливом и высокохудожественном творчестве Мусы Гали, который обращает читателя к раздумьям об окружающем мире, о людях и о себе самом.

Муса Гали - поэт и романтик с седыми волосами

*/Александр Зиновьев. 14 октября 2008 года/
<https://rb7.ru/news/ufa-and-rb/society/13584>*

На горе Славин, что возвышается над Братиславой, есть кладбище советских воинов. Побывавший здесь известный башкирский поэт-фронтовик прочитал на одной из могильных плит такую надпись "Красноармеец Салида Султанова. 1945". Имя девушки-воина запало в душу писателя, унося его в те дни и ночи, когда он со своей ротой с боями продвигался по Чехословакии, освобождая ее от немецко-фашистских захватчиков и где был тяжело ранен. В итоге этого путешествия в столицу Словакии, в ее настоящее и прошлое, и связанных с ним душевных переживаний у поэта Мусы Гали родились стихи "Кто ты, Салида?", "Матица Словенска", "Прощание с Братиславой" и другие, составившие поэтический цикл "Память о Словакии". Тема войны нашла своеобразное и яркое художественное воплощение и в его поэме "Багряные травы".

Муса Гали (Габдрахман Галиевич Галиев) родился в деревне Старомусино Чишминского района. Название родной деревни он, став уже известным поэтом, перенес в свое имя. Уже после войны закончил Башгоспединститут, затем Высшие литературные курсы в Москве.

Поэт Александр Филиппов, друживший с ним многие годы и одним из первых начавший переводить его на русский, говорит о нем так:

— Совесть его чиста, как и строки его задушевной поэзии. Дороги ужасной войны, где он форсировал Днепр, бесчисленные дороги жизни: то светлые, то пыльные (всякие были), глубина познаний, масштабность мышления — все это с особой остротой отразилось в его поэмах и стихах, в критических статьях и

прозаических произведениях, выплеснувшихся вдохновенно из-под мастерского пера. Склонность к раздумьям водит его перо по тропам поиска тайн природы, величия человеческой души — непостижимой и загадочной со дней сотворения Мира. Философское осмысление событий, стихии природы, самой жизни присуще его вдохновенным стихам и поэмам. За чистым и тонким лиризмом строк постоянно ощущается глубина мысли. Во всем, в каждом жизненном миге он ищет глубину и смысл. Неплохо зная творчество поэта, могу утвердительно заявить, что в русской поэзии более всего эквивалентны ему Тютчев и Заболоцкий. По всей вероятности, и по своему характеру, как человек, он близок им. Спокойный, задумчивый, серьезный, с малозаметной со стороны некой иронической усмешкой в уголках губ, весь седой смолоду, красивый внешне, он всегда был близок моему сердцу.

Александр Павлович вспоминает, как ему удалось перевести буквально за одну ночь стихотворение Мусы Гали "Пушкин идет...", написанное им к традиционному пушкинскому празднику в селе Михайловском, куда он был приглашен и где ему предстояло выступить в компании с другими известными поэтами. В нем есть такие строки:

*Я слышу голос. Он звенит и тает,
Крылато в памяти моей витает
И оседает в глубине души.
Сижу за строчками стихов, ломая
От налетевших чувств карандаши.
Уперся в стол. Черчу и рву страницы,
Беру слова и рифмы в оборот
Вдруг голос слышу: "Знай свои
границы
И меру знай... Ты слышишь, он идет!
Ты слышишь, Пушкин по земле идет!"*

*...Сегодня над Михайловской опушкой
Колышется от звонких слов зенит,
Глядит на нас с какой-то грустью
Пушкин,
Внимательно и пристально глядит.
"Поэзии российской гордый витязь,
Свободных дум защита и оплот —
Наш вечный Пушкин по земле идет!" -
Я слышу голос...
Вдумайтесь, взглянитесь...*

Его родное Старомусино находится в трех десятках километров от Кляша, родного аула Мустая Карима. Этих двух земляков объединяла не только поэзия, которой они верно служили всю жизнь, не только крепкая дружба, но и общность судьбы. Юность обоих опалила война, которую они прошли всю до победного конца и потом носили ее отметины на теле и в душе всю оставшуюся жизнь. Став знаменитыми и объехав полмира, они остались верны отчему краю, земле своих предков, где находили подлинное успокоение, душевную гармонию и неиссякаемый источник вдохновения.

Муса Гали — автор более полусотни книг, многие из которых изданы в Москве, до конца своих дней оставался молодым в своем вдохновенном творчестве, влюбленным в жизнь романтиком. До конца своих дней носил в своем сердце оседланного, неистового скакуна, сказал о нем Александр Филиппов, провожая поэта в последний путь. Он умер буранным январем в 2004-м.

"Рядом жили", — тяжело вздохнул его друг Мустай Карим. Он оставил на письменном столе лист бумаги, свое завещание: "Навечно соедините меня с моей родной землей. Она теплая, она мягкая..."

Родные и друзья исполнили его последнюю волю. Похоронили поэта на его родине — в Старомусино.

В эти дни ему исполнилось бы 85.

Воспоминания о поэте, любившем Малеевку

Мирхайдаров, Р. Воспоминания о поэте, любившем Малеевку: [Ностальгия]/Р. Мирхайдаров //Мир Севера.-2009.- 22 мая

Муса Гали... Муса-ага... Как близко мне это имя, как ласкает оно мне слух, сердце, душу, воображение, вызывает в мыслях тёплый и высокий отклик. Я познакомился с ним зимой 1976 года в Малеевке. Туда я приехал впервые, и мало кого знал и даже не предполагал, что Малеевка тоже станет моим любимым местом, и когда-то и меня будут называть – старым малеевцем. Есть ещё такое, к сожалению, быстро убывающее братство. Когда я впервые появился в роскошной столовой Малеевки, где в ту пору справа на входе ещё высился громоздкий дубовый буфет с богатейшим ассортиментом, она уже наполнялась писателями, и мне нужно было выбрать себе место. Почти за каждым столом обедали люди, чьи имена, книги, портреты мне были знакомы. Напротив буфета располагался стол № 1, который десятки лет подряд занимал поэт Сергей Островой, а рядом с ним сидели Мустай Карим с товарищем и супруга Сергея Острового – известная виолончелистка. Конечно, я узнал Мустая-ага сразу, в ту пору вступающие в литературу хорошо знали своих предшественников, их творчество. Человек, рядом с Мустаем Каримом и Сергеем Островым, сразу бросался в глаза своей импозантностью, благородством. Высокий, прямой, совершенно седой, густой ёжик седых волос укладывался сам по себе в оригинальную причёску, которая была ему удивительно к лицу. Бледное аристократическое лицо с крупными выразительными глазами чётко выдавало в нём – поэта. Внешность обманчива и не может давать никаких гарантий, но я не ошибся, Муса Гали оказался замечательным поэтом. Наши взгляды на какую-то секунду пересеклись, и я уважительно поздоровался.

Свой первый стол в Малеевке я запомнил на всю жизнь. За ним сидели тоже одни поэты: Сергей Поликарпов, Лариса Васильева и Павло Мовчан из Киева, подающий большие надежды поэт, но уже тогда, в 1976 году, сильно озабоченный политикой и независимостью Украины. Уже 20 лет он – депутат Верховной Рады, один из видных деятелей новой Украины. Тогда мы не предполагали, что политика так отдалит наши страны. Но хорошо помню, какие яростные, опасные

политические споры возникали между Сергеем Поликарповым и Павлом Молчаном, я о них вспоминаю даже сегодня, через 30 лет, когда вижу передачу В.Соловьёва «К барьеру». Как, оказывается, давно тлеет националистический уголёк на Украине. Но оставим наш стол и вернёмся к дорогому Мусе Гали.

Мустай КАРИМ

Дома творчества – уникальное место, где встречались, отдыхали, работали, знакомились писатели огромной страны. Сегодня мы знаем – нигде в мире подобных заведений не было и вряд ли теперь когда-нибудь будут. Есть даже статистика: каждая вторая или третья советская книга, а выходили тогда миллионы книг, написана в Малеевке, Переделкине, Комарове, Ялте, Пицунде, Коктебеле, Дуболтах, Гаграх,

Дурмене-Ташкент. Обычно с утра большинство писателей работали, часов с двенадцати катались на лыжах, потом обед, обязательные послеобеденные и после ужина прогулки вокруг дома или до деревни Глухово. У каждого был свой маршрут. У Мустая Карима и Мусы Гали мар-

шрут долгие годы был особенный, ударный, он составлял почти десять километров и занимал два-три часа. Не помню, чтобы кто-то пытался повторить этот путь. Они выходили сразу после обеда, в любую погоду, делали большой круг. Вначале вдоль реки, потом через Дом кино в Рузе, где в баре иногда выпивали по чашке кофе, и возвращались через густой лес у дальних коттеджей. В первый раз я жил в самом дальнем коттедже № 10 и часов в пять вечера видел в окно, как они, словно былинные богатыри, выходили из леса. Если был мороз, а тогда он был всегда, – покрытые инеем, с подвязанными на подбородке шапками. Так продолжалось много лет, они никогда не изменяли своей привычке. Однажды я напросился с ними в компанию, прогулка далась мне с трудом, только отдых в баре киношников мне понравился. Главное, я не мог тратить три послеобеденных часа, мне нужно было работать, писать. Иногда они вдвоём до обеда выходили на лыжах, и я встречал их очень далеко в лесу, на лыжах они катались почти до семидесяти лет. Через две недели меня перевели в главный корпус, и я уже трижды на дню встречался с ними в коридоре, у газетного киоска и, конечно, в столовой. Надо особо отметить, что перед ужином или перед кино в просторном холле с бюстом Серафимовича или прекрасном зимнем са-

ду-галерее, связывавшем два корпуса, собирались писатели. Собирались кучками, группами, все писатели из восточных республик и Кавказа всегда окружали Мустая Карима, к ним присоединялся и я.

Однажды, незадолго до ужина, у меня раздался стук в дверь, на пороге стоял улыбающийся Муса Гали. В руках у него была моя первая тощая книжка «Полустанок Самсона», которую я подарил библиотеке, существовала традиция дарить Малеевке свои книги.

– Решил с тобой ближе познакомиться, рад, что тебя волнует татарская тема, – сказал он, улыбаясь.

В этот вечер мы прервались только на ужин. С той зимней беседы в Малеевке можно вести отсчёт нашей дружбы до самой его смерти. Я бывал у него дома в Уфе, встречались мы и летом с ним в Пицунде и Ялте. Надо отметить, что Муса Гали, несмотря на болезни, был активнейший человек. Он даже совершил на теплоходе почти кругосветное путешествие, побывал во всех европейских портах и столицах. Из путешествия он привёз не только впечатления, а огромный цикл стихотворений, сложившийся в отдельную книгу. У него был зоркий глаз, незамутнённая душа, он остро чувствовал прекрасное, у него был тонкий вкус. После того вечера он представил меня Мустаю Кариму. И с зимы 1976 года по 1991 год только в Малеевке, а с 1991 по 1998 год в Переделкине, я был с ними каждый год рядом – 25 лет близкого общения с этими прекрасными людьми. С 1980 года я оставил работу в строительстве и ушёл на «вольные хлеба», и в домах творчества бывал уже по два срока, как и они. Мы сидели за общим столом три раза в день, а вечером чаще всего собирались у меня. Мне нравилось ухаживать за ними, принимать их. Конечно, в наш круг часто попадали и другие писатели, особенно друзья Мустая Карима. Какие интересные разговоры были на этих посиделках, какие забытые в литературе имена воскрешались, какие стихи читались, какие истории рассказывались! Разумеется, мы частенько выпивали, а тут и песня могла зазвучать. Мустай Карим вдруг говорил: «Муса, дорогой, спой что-нибудь» – и Муса никогда не отказывался. Пел он задушевно, имел голос, знал множество татарских, башкирских, украинских песен. Мустай Карим и Муса Гали – оба фронтовики, и многие вечера неожиданно оказывались воспоминанием о войне.

Муса ГАЛИ

Муса-ага неполных восемнадцати лет был призван на фронт, с первых дней на передовой. Необученному, худенькому деревенскому мальчику вручили тяжёлое противотанковое ружьё, с которым он прошёл всю войну от начала до Победы. Он говорил – я знаю, у меня левое плечо от тяжести оружия деформировалось, оно заметно ниже правого, и время от времени ноет ночами напролёт. В той, уже почти за-

бытой войне было пять-семь грандиозных сражений, они все у нас на слуху. В их число входит и форсирование Днепра, обязательно надо добавить – его высокого берега. Немцы в 1943 году так его укрепили, что были уверены – Днепр форсировать невозможно, вся река, противоположный берег лежали внизу у них перед глазами, пристрелян был каждый квадрат, весь высокий берег – в бетоне, одни дзоты. Муста-ага форсировал Днепр на каком-то утлом плотике всё с тем же противотанковым ружьём, потеря которого неумолимо грозила расстрелом. Сколько полегло там его однопольчан – не сосчитать, сотни, тысячи потонули, других разнесло в клочья от прямого попадания, вся река была красная от крови. Осталось от его огромной бригады несколько человек. Раненый, контуженый, Муса Гали, не выпустивший своё противотанковое ружьё, с которым он сросся и спал в обнимку, одолел-таки неприступный берег. Наверное, с тех пор он полюбил Украину, Днепр. Как хорошо, что он не знает про нынешние отношения с Украиной.

Мусу Гали нельзя представить без Мустая Карима рядом или наоборот, кому как удобнее, они были неразлучны, как братья. Они очень дополняли друг друга, понимали без слов, по взгляду, по жесту.

В начале рассказа я попытался дать портрет Мусы Гали – как выглядел он внешне, для подтверждения моих слов о неординарности его облика приведу пример из 1977 года. Однажды мы втроем возвращались с обеда через летний сад к себе в комнаты, нас догоняет известный детский писатель и не менее известный художник Юрий Коваль, он обращается к Мустаю-ага:

– Дорогой, пожалуйста, познакомь со своим другом, хочу написать его портрет, очень благородная, высокой духовности у него внешность, давно искал такую натуру.

Мустай-ага ответил что-то шутя, а настойчивый Коваль увёл Мусу тут же к себе. Портрет получился, Коваль был человек известный, думаю, что этот портрет нашего друга Мусы Гали находится где-то в музее.

Хочется вспомнить какие-то детали из его жизни – Муса-ага имел прекрасный почерк, что редко бывает у пишущих людей. Он каллиграфически переписывал свои стихи. Жаль, в наше время не было таких роскошных книг для записи, в коже, с мелованной бумагой, какой красивый архив сложился бы! Раз или два мне удалось подарить ему красивые записные книги для стихов, одну из них с его записями я видел. Сегодня я рад, что сделал такой скромный подарок, ради красоты он специально переписал туда старые стихи.

Я состоял в долгой переписке с Мустаем Каримом и Мусой Гали, сейчас эти письма хранятся в моём государственном музее у меня на родине в Мартуке, в Казахстане. Мы согласовывали в письмах наши встречи в Домах творчества, в Москве, в Уфе, у меня в Ташкенте, в Казани. К великой радости, сохранилось много совмест-

ных фотографий. Моя часть фотографий, оформленная в альбомах, представлена в моём музее – пришла и моя пора подводить итоги. На всякий случай, пусть знают потомки, что даже в Казахстане, в далёком Мартуке, есть материалы о двух выдающихся башкирских поэтах-фронтовиках.

В 1990 году, после покушения в Ташкенте, я был вынужден эмигрировать в Россию. С 1990 по 1998 год я прожил с семьёй в Доме творчества в Переделкине в комнате

№ 106. Все эти восемь лет мы встречались уже в Переделкине, потому что Малеевку быстро продали, и её уже больше нет. В Переделкине мы с женой Ириной всегда принимали Мустая Карима вместе с Мусой, они приезжали туда до последнего – пока могли, пока эти дома ещё сохраняли своё лицо. В эти годы к ним в компанию я приглашал Амирхана Еники, и наши разговоры наполнялись новыми событиями, фактами, судьбами, новыми красками. Мои знания о татарской и башкирской литературе, полученные из этих разговоров-бесед, равны институтскому курсу вместе с аспирантурой.

В 1998 году мы купили в Москве квартиру, но, к сожалению, ни Мустай-ага, ни Муса-ага так её и не увидели, хотя они очень переживали, когда мы были «бездомными». Радовало их одно, что я стал чаще печататься в Казани, что у меня вышло несколько книг на татарском языке. Радовал их мой пятимиллионный тираж книг на русском языке, пять изданий собраний сочинений. Они верили в меня с первых шагов, и я счастлив, что оправдал надежды таких дорогих моему сердцу людей. В Казани есть немало моих недоброжелателей среди писателей, они злословят про меня – да он 25 лет таскал чемоданы Мустаю Кариму и Мусе Гали. Неверное, говорят. Мустая Карима и старая советская власть, и новая власть Башкортостана уважала, ценила всегда – его встречала машина у трапа самолёта и отвозила куда надо. А Муса Гали всегда был рядом. Я горд дружбой и вниманием таких людей, и как мог, старался помочь им, хотел быть чем-то полезным. Общение с ними было для меня праздником души. Сегодня мне самому 68, если бы они были живы, я бы снова с большим уважением и радостью ухаживал бы за ними, заваривал бы чай, выстуживал бы водку, накрывал столы. Мало кому выпало счастье быть с ними рядом на протяжении 25 лет.

Я всегда вёл дневники и когда-нибудь издам свои воспоминания, там будет многое о Мустае Кариме и его брате Мусе Гали.

МУСА ГАЛИ

*[/blog_reader_что_читат](#)
8 апреля 2010/*

Я столкнулась с серьезной проблемой. Проблемой недостатка информации. Информации о поэте. О Великом Поэте.

Думаю, имеет смысл поделиться тем, что удалось найти:

Муса Гали - поэт и романтик с седыми волосами

На горе Славин, что возвышается над Братиславой, есть кладбище советских воинов. Побывавший здесь известный башкирский поэт-фронтовик прочитал на одной из могильных плит такую надпись "Красноармеец Салида Султанова. 1945". Имя девушки-воина запало в душу писателя, унося его в те дни и ночи, когда он со своей ротой с боями продвигался по Чехословакии, освобождая ее от немецко-фашистских захватчиков и где был тяжело ранен. В итоге этого путешествия в столицу Словакии, в ее настоящее и прошлое, и связанных с ним душевных переживаний у поэта Мусы Гали родились стихи "Кто ты, Салида?", "Матица Словенска", "Прощание с Братиславой" и другие, составившие поэтический цикл "Память о Словакии". Тема войны нашла своеобразное и яркое художественное воплощение и в его поэме "Багряные травы".

Муса Гали (Габдрахман Галиевич Галиев) родился в деревне Старомусино Чишминского района. Название родной деревни он, став уже известным поэтом, перенес в свое имя. Уже после войны закончил Башгоспединститут, затем Высшие литературные курсы в Москве.

Поэт Александр Филиппов, друживший с ним многие годы и одним из первых начавший переводить его на русский, говорит о нем так:

— Совесть его чиста, как и строки его задушевной поэзии. Дороги ужасной войны, где он форсировал Днепр, бесчисленные дороги жизни: то светлые, то пыльные (всякие были), глубина познаний, масштабность мышления — все это с особой остротой отразилось в его поэмах и стихах, в критических статьях и прозаических произведениях, выплеснувшихся вдохновенно из-под мастерского пера. Склонность к раздумьям водит его перо по тропам поиска тайн природы, величия человеческой души — непостижимой и загадочной со дней сотворения Мира. Философское осмысление событий, стихии природы, самой жизни присуще его вдохновенным стихам и поэмам. За чистым и тонким лиризмом строк постоянно ощущается глубина мысли. Во всем, в каждом жизненном миге он ищет глубину и смысл. Неплохо зная творчество поэта, могу утвердительно заявить, что в русской поэзии более всего эквивалентны ему Тютчев и Заболоцкий. По всей вероятности, и по своему характеру, как человек, он близок им. Спокойный, задумчивый, серьезный, с малозаметной со стороны некой иронической усмешкой в уголках губ,

весь седой смолоду, красивый внешне, он всегда был близок моему сердцу.

Александр Павлович вспоминает, как ему удалось перевести буквально за одну ночь стихотворение Мусы Гали "Пушкин идет...", написанное им к традиционному пушкинскому празднику в селе Михайловском, куда он был приглашен и где ему предстояло выступить в компании с другими известными поэтами. В нем есть такие строки:

*Я слышу голос. Он звенит и таит,
Крылато в памяти моей витает
И оседает в глубине души.
Сижу за строчками стихов, ломая
От налетевших чувств карандаши.
Уперся в стол. Черчу и рву страницы,
Беру слова и рифмы в оборот
Вдруг голос слышу: "Знай свои границы
И меру знай... Ты слышишь, он идет!
Ты слышишь, Пушкин по земле идет!"*

*...Сегодня над Михайловской опушкой
Колышется от звонких слов зенит,
Глядит на нас с какой-то грустью
Пушкин,
Внимательно и пристально глядит.
"Поэзии российской гордый витязь,
Свободных дум защита и оплот —
Наш вечный Пушкин по земле идет!" -
Я слышу голос...
Вдумайтесь, взглянитесь...*

Его родное Старомусино находится в трех десятках километров от Кляша, родного аула Мустая Карима. Этих двух земляков объединяла не только поэзия, которой они верно служили всю жизнь, не только крепкая дружба, но и общность судьбы. Юность обоих опалила война, которую они прошли всю до победного конца и потом носили ее отметины на теле и в душе всю оставшуюся жизнь. Став знаменитыми и объехав полмира, они остались верны отчему краю, земле своих предков, где находили подлинное успокоение, душевную гармонию и неиссякаемый источник вдохновения.

Муса Гали — автор более полусотни книг, многие из которых изданы в Москве, до конца своих дней оставаясь молодым в своем вдохновенном творчестве, влюбленным в жизнь романтиком. До конца своих дней носил в своем сердце оседланного, неистового скакуна, сказал о нем Александр Филиппов, провожая поэта в последний путь. Он умер буранным январем в 2004-м.

"Рядом жили", — тяжело вздохнул его друг Мустай Карим.

Он оставил на письменном столе лист бумаги, свое завещание: "Навечно соедините меня с моей родной землей. Она теплая, она мягкая..."

Родные и друзья исполнили его последнюю волю. Похоронили поэта на его родине — в Старомусино.

В эти дни ему исполнилось бы 85.

/Автор: Александр Зиновьев. 14 октября 2008 года/

Его поэзии медовые дожди

Словно это было вчера. Вижу, как приходит в Дом печати Муса Гали. Заглядывает в кабинет с ясной своей улыбкой, снимает зимнюю шапку, открывая крупную седую голову. От теплой приветливости его голубых глаз в комнате будто светлее становится — так велико обаяние этого доброго и скромного человека, который никогда не кичился своей известностью, а уж стихи для публикации в ответ на просьбу редакции предлагал не то что с неуверенностью, но с неким сомнением, свойственным по-настоящему талантливым людям, для которых всегда важен отклик. С недоверием отношусь к тем «великим», которые утверждают, что мнение зрителей, слушателей, критиков их не волнует — они, дескать, сами обозначают цену своих творений. Муса Галеевич каждый раз с беспокойством ждал оценки, хотя мы уже давно смогли убедиться в том, что она всегда высока, потому как стихи у него замечательные, искренние, исповедальные и даже когда горькие — все равно оптимистичные, со светлой печалью и теплящейся надеждой на лучшее.

Все, что он писал, несет на себе отпечаток его глубоких раздумий, его сердечной боли или радости. Дежурных, равнодушных строк нет ни в поэзии его, ни в прозе, ни в публицистике — в статьях был он особенно страстен, не боялся высказывать мнение сугубо личное во времена самой строгой цензуры.

Война прошла и по душе его, и по телу — он пережил кровопролитие неравных боев, попав на фронт в 42-м году, трагичность потерь. Чего только стоила та операция в полевом госпитале без наркоза, когда при переправе через Днепр в начале октября 43-го года он был тяжело ранен. Среди его боевых наград особенно дорогой была медаль «За отвагу». Он не очень охотно вспоминал о войне, но однажды, когда принес подборку стихов к Дню Победы, мы разговорились — тогда и узнала кое-какие факты его боевой биографии. А вот об отношении к своей фронтовой эпопее, к боевым друзьям я прочитала в интервью, которое он давал газете «Советская Россия» в 1989 году. Могу здесь привести это высказывание, поскольку недавно, побывав в гостях у Райсы Гайнетдиновны Галеевой, верной подруги поэта, у нее нашла пожелтевшую газетную вырезку: «...Я шел в атаку, со мной вместе, рядом, шли русский, таджик, узбек, якут... Это были мои верные друзья, мои товарищи. Иные и русский язык понимали плохо, но знали свое святое дело. Защитить Родину, пусть ценою собственной жизни. У каждого солдата непременно был друг по окопу. На привалах, в больших походах один стелил свою шинель на землю, а шинелью другого укрывались. И вовсе не обязательно было, чтобы окопным другом был твой соплеменник. Да и кто думал об этом! У меня, например, товарищем по окопу был туркмен. А с поля боя вынес на себе русский санитар — лишь спустя годы я осознал это...».

Муса Гали очень мудро подходил к оценке перестроечных событий — не все зачеркивал (что бывает свойственно многим людям его поколения) и не все принимал. С особой осторожностью относился к так называемому «национальному

вопросу». Переживая за размежевание людей, за разрушение «дружбы народов», в то же время считал, что ассимиляция, слияние их невозможны, потому как убивают самобытность, размывают присущую каждому народу историю и духовность. Опять хочу предоставить слово об отношении к истории ему самому: «Кто спорит: безнравственно было разрушение храмов, уничтожение крестьянства, отлучение его от земли и многое другое. Но я бы взял с собой в сегодняшний день из прошлого святую веру в наши идеалы, благородные традиции народов, их добрососедство, наконец, честность и бескомпромиссность моего фронтового поколения, его человечность»...

Видимо, похожие биографии, а главное — похожие взгляды на жизнь, на искусство и литературу, породили дружбу Мустая Карима и Мусы Гали. Часто они вдвоем ездили в Дома творчества, и оба привозили оттуда новые произведения, наверняка находя друг в друге первых и заинтересованных читателей. Один из сборников стихов Мусы Гали, переведенных на русский язык такими маститыми поэтами, как Елена Николаевская, Ирина Снегова, Людмила Татьяничева, Александр Филиппов, называется «День медового дождя» — по названию одного из стихотворений и по любимому образу дождя, то теплого, оплодотворяющего землю, то тяжелого, словно свинец, то юного, весеннего, несущего свежесть и чистоту. Листаешь его страницы и погружаешься в яркий, наполненный высокими чувствами мир большого мастера и большого человека. Напоследок хочу привести здесь слова Мустая Карима, который замечательно выразил впечатления, возникающие при соприкосновении с поэзией Мусы Гали: «Когда читаешь стихотворения и поэмы уже зрелого Мусы Гали, тебя постоянно сопровождает ненавязчивый шум дождя, и тихо колыхнутся перед тобой листья и колосья. Этот шум и это колыхание уводят меня в детские годы... Мне представлялось тогда, что теплые дожди рождаются там, за лесами, над знаменитым шумными базарами аулом Старый Муса. Сейчас я думаю, что, если бы не многозвучная песня сына того края, светлой и нежной струей влившегося

в башкирскую поэзию, ко мне бы, возможно, никогда не приходили воспоминания

о тех далеких щедрых дождях. Вот так подлинная поэзия всегда возвращает тебя к твоим истокам, к твоим первым надеждам и потерям. И она утверждает тебя в мысли, что иные потери со временем становятся твоим непреходящим достоянием, а суетные удачи оборачиваются укорами».

Лучше не скажешь о совестливом и высокохудожественном творчестве Мусы Гали, который обращает читателя к раздумьям об окружающем мире, о людях и о себе самом.

Ну и, пожалуй, всё... Произведений Мусы Гали (по крайней мере, на русском языке) найти в интернете практически невозможно. Книг тоже (ни в одном интернет-магазине!), да и в библиотеках не густо... Я считаю, что это, по меньшей мере, несправедливо!

Когда я впервые услышала стихотворение Мусы Гали, я подумала: ну надо же, какое замечательное. Когда услышала песню, написанную на его стихи - я была восхищена. Когда же услышала еще несколько стихотворений, у меня возникло острое желание, нет, потребность - почитать ещё. Я взяла книгу у подружки, которую другая подружка для неё взяла в башкирской библиотеке (надо бы наведаться туда, может, ещё что-то удастся найти). Прочитала её за пару дней (она маленькая совсем). И подумала: это невероятно, но мне нравится всё. Такое редко бывает, когда у какого-то поэта нравится ну совсем всё. Точнее, я с таким никогда не сталкивалась. Ну, бывает, что нравится многое, а тут - всё. Каждая строчка этих стихотворений была настолько мне близка, будто я сама их написала. Муса Гали теперь прочно занимает в моём сердце место налюбимейшего автора. Говорят, у него проза есть, интересно, она переведена на русский язык?.. Теперь я хочу узнать о нём как можно больше. И я узнаю. Я перерою башкирскую библиотеку. Я даже готова встретиться с людьми, знавшими его.

*Пока при свете дня
И в мгле ночной жизнь испытанья множит,
Ничто не сможет погасить огня
В душе моей –
Унять меня не сможет.*

/Алла ДОКУЧАЕВА.

18.10.08

<http://www.litrossia.ru/2009/20/04116.html>

<http://62.76.8.133/konkurs/baimov/bpr/bpr047.html/>

Шағир хақында замандаштары

(Муса Ғәлизең тыуыуына – 90 йыл)

Шағир хақында замандаштары:

[Муса Ғәли хақында]

/ Мостай Кәрим, Рафаэль Сафин, Әхиәр Хәким

// Ағизел.- 2013.- №10.- Б.161 – 167.

“Азамат”

1970 йылда Украинала Башкорт эзәбиәте көндәре уззы. Хайран калырлык аяз азна, якты көз ине. Күк көмбәзе, әйтерһең, зур көмөш кыңғырау, һауала осоп барыусы торналар тауышынан ул зыңғырлап тора. Днепрзы мин йылдың төрлө мизгелендә күргәнем бар, әммә уның был вакыттағы асык зәңгәрлеге хатта күктең үзе менән тиңләшә ала. Ошо мәшһүр даръяның буйзарында азна буйына башкорт һүзе, башкорт моңо яңғыраны.

Әйтергә кәрәк, ул замандарза әле украин әзиптәренең, сәңгәт әһелдәренең һәм бүтән укымышлыларзың Башкортостанға карата, хәтерзәре йомшарып, хөрмәттәре көмемәгәйне, һуғыш йылдарында безең тупрағыбызза төйәк табып, йән асрап калған оло ижадсыларзың исемдәре йыш телгә алына.

Павло Тычина, Максим Рыльский, Владимир Сосюра, Юрий Яновский, Петро Манч... Кайза барһак та, хужаларзың тәү әйткән һүзе – сәләм, икенсәһе – рәхмәт, өсөнсөһө мөхәббәт булды. Хәзер донъялар үзгәрзе. Якшылыкты онотоу, яманлыкты, берәм-берәм сокоп сығарып, өзлөкһөз хәтерләү ғәзәткә инде, тормош кағизәһенә әйләнде. Кешеләр һәм халыктар касандыр бер-береһенә эшләгән изгелектәр хақында искә төшөрөргә тартыналар, оялалар һымак. Ә теге йылдарза!.. Өстәлдәр тулы һый, йөрәктәр тулы һөйөү ине.

Һуңғы кистә Киевта Украина Языусылар союзының рәйесе Олесь Гончар затлы ресторандарзың береһендә безең хөрмәткә зур мәжлес үткәрзе. Күренекле языусылар, музыканттар, рәссамдар, артистар менән табындаш булдык, һүз күп һөйләнмәне, әммә йыр күп йырланды. Украин, башкорт, татар, рус көйзәре бер-береһен алмаштырып торзо. Күмәкләп кара-каршы йырлашыу за, яңғыз башкарыу за булды. Әргәмдә ултырған Олесь Гончар безең көйзәрзе шул тиклем йотлоғоп, онотолоп тыңлай, улар, гүйә, уны сәңгелдәктән бирле озата йөрөгәндәр.

Табын уртаһында ултырған Муса Ғәли бер мәл аяк үрә басты, куш усы менән сал сәсен һыйпап, тамағын кырзы. Минең һынағаным бар: табында ул тороп сәсен һыйпанымы... Тимәк, йырлаясақ. Уйлауым расқа сықты. Ул «Азамат»ты башлап ебәрзе. Күрше-күләне менән һүзгә мауығып, гөж килгән кызмаса кунактар капыл шымып калды. Ошондайырақ катнаш мәжлестәрзе тәүзә Муса йырына русса аңлатма бирә торғайны, был юлы әллә онотто, әллә кәрәк тапманы. Йырлаусының күкрәген ярып сыккан моң, тулкын-тулкын булып, залға әркелде. Муса Ғәли бөгөн

айырыуса илһам кисерә. Тауышы үзенән-үзе ағыла. Тыйырға теләһә лә, тыя алмас ине. Уның иркендә түгел.

*Алыстарзан ғына, ай, күренә
Ирәмәлкәй таузың ак ташы.
Кайза ла ғына бармай, низәр күрмәй
Ир-егеткәй менән ат башы.*

Йырсы туктағас та, йыр тынманы һымак. Байтак ара ул кешеләрзе айнытмай әсир итеп тотто.

– Бөйөк йыр. Тәү тапкыр ишетәм, – тине Олесь.

– Әйтәйемме ниндәй йыр был? Был йыр...

– Тукта, әйтмә. Үзем аңлағанымды һөйләйем.

– Йә.

– Ул бынан йөз йыл, бәлки, ике йөз йыл әүәл генә тыуғандыр. Әммә унда боронғо скиф далаларының кеүәтле ауазы бар. Кәзимдә һалынған батырлык ойоткоһо бызырлай. Мин шуларзы ишеттем. Иҫ киткес инде: бер үк вақытта ул үзенә тәү сығанағына әйләнәп кайтып, алыс тарихтың төпкөлөн айкай төслә.

– Гәжәп...

– Гәжәп шул. Бөйөк әсәрзәр, минә калһа, ғаләм менән бергә яралған да донъя күрергә үз вақытын, үз сиратын көтөп яткан. Мәле еткәс, кемдәндәр йәнән ярып, көнгә сыккан. Йәнә ошоно һиземләнем: һезең халык батырлығы, һуғышсанлығы менән дан тота, ләкин был йыр яуға өндәмәй. Оран һалыусы йырзың был тиклем иркен тынлы, һузынкы һәм бизәкле булыуы мөмкин түгел.

Бына шулай асты үзе өсөн безең «Азамат»ты Украинаның бөйөк кешеһе. Бына нимәләрзе ишетте «ят колак». Йырзы, ихтимал, яу юлдарын үтеп, иленә кайтып килеүсе яугир сығарғандыр. Әммә ул яуға ла сакырмай, батырлыкка ла өндәмәй. Ә бар булмышы батырлыкка дан булып яңғырай һәм һағыш...

Мин Олестең һизгерлегенә, һескә зауығына һокландым:

– Рәһмәт, дуғым. Йырыбыззы аңлап зурланың.

Ул, гәзәтенсә, тыйнак кына йылмайзы.

Иртәгәһен без осоп киттек. Аэропортка озатырға Олесь Гончар, Борис Олейник, Дмитрий Павлычко, Иван Драч, Платон Воронько, тағы байтак кеше килде. Муса Ғәли трапка менеп еткәс, түбәндән Олесь кыскырзы:

– Хушлашыу йыры итеп «Азамат»ты йырла әле, Муса!

Муса инәлтмәне. Траптың иң өскө баһкысында тороп йырлап ебәрзе:

Алыстарзан ғына, ай, күренә...

Күк йөзө саф. Ерзә һары нур уйнай. Донъя шундай аяз. Йыр һауаларға аша. Аша ла торыйк-торыйк торналар торколдауына кушыла.

Ир-егеткәй менән ат башы.

Стюардесса йырсыны салонға сакыра. Ишек ябыла. Без китәбез. Без китәбез, йырыбыз кала. Хатта яманһыу...

/Мостай Кәрим/

Шағир хақында һүз

Кеше үзенең тәбиғәте менән көзгө мәлдә, ағастарзан шаулап япрак яуғанда, айырыуса уйланыусан була. Ағастар үззәре лә, үтеп киткән йәйзе юкһынып, тороп-тороп бер уйлана булып. Урман буйында түшәлеп ятқан япрактарзы тузғытып елдергән ел дә туктап уйланып китә төслә. Кояш та инде уйланып калка, уйланып бата. Йыһандың бына ошо моңһоу мизгелендә шағир бигерәк тә уйлана булып. Үтелгән юлдар, хәуефле һәм еңеүле йылдар хақында, ауыр һынаузарзы үткән мөхәббәт һәм дуслык хақында, йылдар буйына бөртөкләп йыйылған шиғырзар хақында, ахыр килеп, тормоштоң мәғәнәһе һәм киммәте хақында был көзгө кистәрзә уй йөрөтмәй булмаһ шағир.

Әгәр зә инде шағир тигәнәбез ул Муса Ғәли зә булла, был уйсанлыктың бигерәк тә тәбиғи хәл икәнән күрмәй мөмкиң түгел. Сөнки күренекле шағирыбыз Муса Ғәлигә хас һызаттарзың береһе – ул нәк ана шул уйсанлык, моңсанлык, тиһәм, яңылышмамдыр төслә.

Шағирзың уйы вақыт-вақыт шиғыр-поэмаларын тыузырыуға беренсе ынтылыш биргән тыуған яктарына, ижад шишмәһенең башына әйләнәп кайта булып.

«Бөйөк кешеләрзән кемдер берәү әйткән: үзегез басып үскән үлэндәргәбағығыз. Шулар бит донъяның бөтә алтындарынан да кәзерлерәк. Бының шулай булыуын мин бөтә ғүмерем буйы тойзом», – ти шағир үзе, үткән ғүмерен искә алып. Әйе, бының шулай булыуын без уның шиғырзарында асык күрәбез.

Муса Ғәлизең шиғриәте – үз тыуған еренең мәрхәмәтле яктылығы менән яктыртылған, үз тыуған тәбиғәтенең күркәм бизәктәре менән бизәлгән шиғриәт.

Мин диуана кеүек булам

кай сак,

Урмандарға китеп югалһам.

Болаң баһқан серле

һукмактарға,

Моңһоу ақландарға юл

алһам.

Мин диуана кеүек булып

кай сак

Тыңлап ятам ерем күкрәген:

Тоймай калһам, тимен, гөл

шытыуын,

Аңлай алмам таузар

тетрәуен.

Был – шағирзың һуңғы йылдарза язылған шиғырзарының береһе. Был – минең кредом, ти шағир үзе. Ә инде тормоштоң тәүге тәмен, тәүге әсеһен Муса Ғәли Дим менән Өршәк араһындағы кара тупраклы далаларға һибелгән, фәжәйеп үзенсәлекле ауылдарзың береһендә – Шишмә районының Иске Муса ауылында татыған. Ошонда ук уға мәктәп йылдарында «шиғыр ене» қағылған. Ошо ауылдың клубы сәхнәһендә ул аяғына кейгән яңы сабатаһы шығырлағансы дәртләнәп-елкенәп беренсе тапқыр үз шиғырын укыған. Ул вақыттағы шиғырының мәғәнәһе, бәлки, сабата шығырзауынан ары китә лә алмағандыр. Хәйер, эһ сабаталамы ни!

Йомарлам май менән арыш сохарийы һалынған киндер токсайын аркаһына асып Өфө юлына сыкканда эле 14 йәшлек малай шиғырҙы шиғыр иткән тылсымлы һүзән ни икәнән күз алдына ла килтерә алмағандыр. Ул ваҡытта эле (һәм һуңғарак та) ул малай күзе күргән нәмәләргә генә шиғыр калыбына һалыу менән мауыҡкандыр. Өҫһөн шағир иһә донъяны башкаһарак күрә, башкаһарак таный белә: ябай күзгә салынмаған нәмәләргә тотоп алып, тылсымлы һүз менән балкытып ебәрә икәнән, ыһын шағир иһә хатта быуаттарҙы сәтләүектәй итеп бер-береһенә бәрәп вата ла эһендәге вакиғаларҙың серен, хикмәтен эһләй икәнән аңлау һәләтләге шағирға тормош һәм ижад тәжрибәһе менән бергә килә.

Муса Ғәли, үзе Дәүләкәндә башкорт педагогия училищеһында укыған йылдарын иһкә алып, бына нимә ти: «Һәр темаға, вакиғаға кул етте, йөрәк һәм аҡыл етеңкерәмәй калды. Нәмәләргә таркатып карау, анализлау һәм баһалау безҙең хәһтерлеккә инмәне лә һымак. Шуға ла без шиғриәттә йүгерәп «куян кыуыҙыҡ», ә «ултырып аҡыл йыя» белмәнек. Тәжрибә безгә һуңыраҡ, замандың «утлы телмәргә» иһеткәһ кенә килде».

Шулай итеп, каршылыклы донъяны бөтә барлығы менән танып белеүгә дәһшәтлә һуғыш юлдары аһа килгән һалдат Муса Ғәли, шағир буларак, кешеләр руһына тәбиғәт аһа инәп була икәнәнә төшөнә, «Һәр үләндең үз телен табып һәйләшә», «Йыһандың иһәһһез төһтәрән берәмләп күңеленә йыһырға ашыға». Кыскаһы, үз кисерештәрән ул тәбиғәт кисерешә аһа һүрәтләп бирә. Сөнки тәбиғәттең каршылыҡтар, драматизм менән тулы үз эһке донъяһы бар. Шағирҙың бурыһы тәбиғәттең тышкы билдәләрен поэтикалаһтырыуға түгел, ә иғтибар үзәген уның эһке донъяһында барған катмарлы процеска йүнәлтеүгә лә.

*Һин оһтоң алыһ сәфәргә,
Болоттар калды илап, –*

ти шағир бер шиғырында.

Шатланғанда ла, кайғырғанда ла үзән шулай тәбиғәт менән бер бөтөн итеп һис итеү шағирға йыһанға бәйлә зур фәһсәфәүи фекерзәр, символик образдар менән эһ итергә мөмкинлек бирә.

*Мең йәһи йәһәнем мин ерзә,
Шулай тоям бөгөн үземде, –*

ти икән шағир, без быға ыһанабыҙ. Сөнки ул үзе булып кына түгел, ә ерзәң улы ла, һужаһы ла булып һәйләй.

Була шундай шағирзәр: ижадының билдәлә бер мәлендә һиндәй көйзә күңеленә һендерәп алған булаһа, тамһы ла ситкә тайпылмаһынса, шул бер көйгә йырлап килә бирә. Һәм шуға кәнәғәт тә, минең үз көйөм бар, ти ул. Ихтимал, үзәнсә ул да һаклылыр. Муса Ғәли иһә һүмер бакый эһләнә. Шиғри һүзән, форманың яңы мөмкинлектәрән эһләй. Ритм, интонация төрлөлөгөнә, символик образдарға, ассоциатив фекерләүгә ул әленән-әле зурыраҡ әһәмиәт бирә. Быны күрер өһөн шағирҙың һуңғы йылдарҙа яҙған «Таузар сақыра», «Кояш еле», «Хәтер һуҡмактары» поэмаларына һәм уҙған йыл «Ағизел» журналында баһылып сыккан

«Франция көндәләге»ндәге шиғырзарына игтибар итеү зә етә. Әлбиттә, ассоциатив образдарға королған шиғриәттә тәү карашта артык зур кызыкһыныу уятмауы ла мөмкин. Була бит шундай дуслык: ул йөрәккә капыл ғына инмәй, ә әкрәнләп акыл аша инә. Ундай баһалкы дуслык тоғрорак та, ғүмерлерәк тә була. Вақыт узыу менән уның мәғәнәһе лә тәрәнәйә, кәзере лә арта бара. Муса Ғәлиҙең күп шиғырзарына карата ла мин шуны әйтер инем.

Хәтеремдә, «Ағизел» журналында узған йыл шағирзың яңы шиғырзары баһылып сыккайны. Уның оһталығы тамам өлгөрөп еткәнлеген күрһәткән был шиғырзар араһында айырыуса «Пушкин килә» исемле шиғыры минең күңелдә биләп алды.

Көндәрзең берендә шағир көтмәгәндә йөрәге менән Пушкин ауазын ишетә. Пушкин һулышын тойғандай була.

*Ыскындырмай тойгом
тезгендәрен,
Өстәләмә күкрәк терәнем:
«Шиғыр менән һин самалап
кылан,
Пушкин килә!» – тине йөрәгем.*

Пушкин килә. Был изге минуттарзың шағирға иртә лә түгел, һуң да түгел, ә тап әле килеүе бик тә ғибрәтле хәл. Тимәк, ижад дауам итә. Тимәк, шағирзың әле шиғриәт майзанында нәк ат уйнатыр сағы.

/Рафаэль Сафин/

Ил янмаһын өсөн ир яна

Күсәрзән тайпылған донъябыз төрлө бола-боларыштан тетрәнгән заманда башкорт шиғриәте йыл әйләнәнәнә байрам артынан байрам узғара. Бер юбилейзың кайнар һулышы һүреләп өлгөрмәй, елдәй өйрөлөп, уға яңылары килеп ялғана, нәфис һүз байрамы ил-кәүем тантанаһына әйләнәп китә. Кыуаныслы хәл. Йыр-моңға, әзәбиәткә ихтыяж, әзиптәргә илтифат бар икән, милләтебеззең күзе йомок түгел, күңел-зиһенә асык тигән һүз. Йәшәй халык! Дауыт Юлтыйзың 100 йыллығына арналған сәйәхәттә йөрөп, мин быға тағы бер тапкыр ышандым. Тук буйзарын төйәк иткән дәртле, зауыклы башкорт туғандарыбыз әзәбиәт-сәнғәт әһелдәрен иң якын бауырзары күрәп, һағынып, осрашыузы танһыкһлап каршы алды, «зарыктырмағыз, йышыраҡ килегез!» тип озатып калды...

Һәр байрам-тамашаның үз мәғәнәһе, үз йәме. Дауыт Юлтыйзың сыңлап өзөлгән йырын дауам итеүсә бөгөнгө өлкән быуын әзиптәренән берәүзәренең һикһән йә етмеш биш йәше, йәнә өс шағирзың етмешә тулыу айканлы үткән юбилейзар әзәбиәтебез тормошоноң күренекле вакиғалары рәтендә.

Өс шағир тигәнем – үзем күптән хөрмәт иткән Локман-Хәким Ғиләжев, Ғилемдар Рамазанов, Муса Ғәли. Етмештәренең бер йылға тап килеүе, бәлки, осраклы хәлдәр, ләкин мин бында символик мәғәнә лә күрәм. Улар бер оянан сыкқан, йәшләй ут-

һыузарзы кискән уртақ язмышлы яугирзар. Абрыйлы өс шағир – ғибрәтле өс язмыш, башкорт әзәбиәтенәң өс рухи түбәһе.

Шуларзың берәһе – Муса Ғәли. Юбилей көндәрәндә күренекле әзиптең күп тармаклы ижадына байкаузы ғалимдар, тәнкитселәр яһар, шиғыр-поэмалары, сәсмә әсәрзәрә, көнүзәк мәсьәләләргә кағылышлы сығыштары ентекләп тикшерелер, нарыкланыр. Мин иһә уның тураһында байтактан бирле уйлап йөрөгән кайһы бер фекерзәрәм менән генә уртаклашыузы үз өстәмә алдым.

Иң тәүзә Муса Ғәлизең кешелек сифаттарын күз алдына килтерергә тырышам. Баһаң, ярайһы ук ауыр эш икән был. Инсандың һәр кайһыһы йомак. Ә ысын шағир бер-ике һүз менән генә баһалар зат түгел инде ул. Миңә Муса Ғәлизең төрлө вақыттарын күзәтергә тура килгәнә бар. Бәләкәс кенә кыуаныстан да атка менгәндәй һөйөнгән, тирәһе калын кеше кул һелтәп узырзай үткәнә күңелһезлектән донъяһы емерелгән һымак көйөнгән сактарын, илһамланып йырлаған, йыр йә Корьән сүрәләре укыған, телмәр тоткан мәлдәрән... Бер караһаң, ул көләс йөзлә, йор һүзлә йәп-йәш егет киәфәтендә. Ауырыу-сырхаузары онотолған, иңбашына асыл қояш қунған. Икәнә күргәнәндә, күззәрәндә тәрән әскә һызлануы, бар булмышында үшәнлек, төшөнкөлөк ишараһы. Ләкин күп тә үтмәй, ул баһымсык тәбиғәтле, оспат узаман, ихлас әңгәмәләш, һөйләшә-һөйләшә, уның зирәк фәлсәфәүи ақылына, зауыклы, тәрән белемле кеше булығына таң калаһың. Икәләмәйәнә әйтә алам: Муса Ғәли – беззәң иң укымышлы әзиптәрзән. Тарих төпкөлдәрә, донъя айышы, төрлө илдәрзәң ижтимағи тормошо, мәзәниәте – быларзың күбәһәнән ул хәбәрзар, һәр берәһәнә уның айык карашы, үзәнәләклә мөнәсәбәте бар.

Мал әйәһәнә окшамаһа, язык булып, тигәндәй, юғары интеллектлы ижады ла шағирзың күңел көзгөһә, яныу-көйөүзәрәнәң, кылык-фиғеләндәгә үзгәрәштәрзәң – қысқаһы, рухи тормошоноң көндәләгә кеүек тәһсир қалдыра.

Бына әлә уның қитаптарын қарап ултырзым. Тәү укыуым түгел, әлбиттә, һәр йыйынтығы, шиғыр шәлкеме, поэмаһы баһылып сыққан мәлдә үк қулымдан үткән. Қайтанан укығанда иһә әләккә фекерзәрәм тағы ла нығына, асықлана төштә. Бында тормош һулышы, ил башынан узған фажиғәлә хәл-вақиғаларзың, бәлә-қазаларзың шауқымы, лирик «көндәлек»тән ашып, замандың үзәнәләклә йыльязмаһына әүерәлгән.

Қайғы-хәсрәтһез, вайымһыз, донъяһы теүәл кешәнән шағир сықмай, тизәр. Борон-борондан халык язмышын уртақлаған, иләм, иманым тип йән атқан, утка кергән шәхестәр генә үткер күзлә, сакма һүзлә сәсән булып күтәрәлгән. Муса Ғәли зә, үзәнәң тиһтер қәләмдәштәрә кеүек үк, ғәрәсәтлә вақиғалар қосағында сыныққан, талантлы заман һандалында сүкәлгән шағир. Уның қатмарлы, алмашынығусан һислә ижадында, һис языкмайынса, затлы асалы балаһтың буй ептәрә кеүек һызылып үтеүсә зур граждандық тойғолары талпына. Улар күп вақыт бер-берәһәнә бәйләнәп, халықсан әйтәмдәргә торорлоқ шиғри юлдарза нығытыла.

«Янып хүнэ гүмер – көл була, мең хыялың осоп ел була», – тигән раслау шағир йөрәген етелмәгән мораттар, юйылған өмөттәр өйкәгән сакта тыуған булыр. Бының ише үкенеү, үз-үзеңдән ризаһызлык аһәндәре уның фәлсәфәүи шиғырҙарында айырыта йыш осрай. Ә лириканың хосусиәте шунда ки: автор кисерештәре укыусы күңеленә лә ауаздаш булып сыға. Әйтәгүр, шундай ук хиресле тойғоларҙан кайһыбыз йонсомаған да, кемебез йәненә дауа, какшаған рухына таяныс эзләп Тыуған ил тәбиғәтенә, ай-йондоззарға мөрәжәғәт итмәгән. Тәбиғәт болокһоу күңелдәрзе дауалай, сафландыра, йөрәккә дәрт, беләккә көс өстәй. Йәшел саукалар, күккә олғашкан армыт-армыт таузар, шишмәләр сылтырауы, йәйғор бизәктәре, йәшенле төндәр, һепертмә бурандар – барса был күренеш, тамашалар Муса Ғәли шиғриәтенәң төсөн-бәсен, дөйөм айышын, моңон билдәләй. «Мин хыялда йылы ел булып камыштарға кағылып искәнмен, моңһоу йәмен зәңгәр күлдәрзең бала сактан тойоп үскәнмен», – тиерлеге бар шағирзың.

Ил язмышы – ир язмышы. Был хәкикәттә Муса Ғәли: «Яу юлдарын кисеп шуны белдем: ил янмаһын өсөн ир яна», – тип тәрән мәғәнәле афоризм итеп күтәрә. Моғайын, уның ижад серзәренәң аскысы ла ошолор әле. Баяғы ептәрзең иң ныклығы, иң сағыу төслөһө – ызғарлы һуғыш истәлектәренә барып ялғана. Йәп-йәш көйө гүмерзәре кыйылған һалдаттар, янып харабаға әйләнгән кала-ауылдар, ут ялмаған иген басыузары... Бына һиндәй хәтирәләр кағып тора шағир күңелен. Ул Тыуған илде курсып һуғыш утында янған яугир дуһтарын һағына, уларзы илаһи заттар, әкиәт батырҙары итеп һынландыра, кеше гүмеренәң кабатланмаһ мөғжизә булыуын раслай. «Юк, көл түгел, ерзә хыял калған, мираһ калған һеззең гүмерзән», – тип фекер ебен типсеп куя. Бөйөк Ватан һуғышын, уның миллион-миллион корбандарын онотторорға маташыусы, фронтовиктарға танау буйынан караусы иһез бәндәләр менән бәхәс аһәңен тоймай мөмкиң түгел бында.

Күп тапкырҙар һынағаным бар: фронтовик языусыларзың хатта ауыр холоклоһо ла һине таш ярырзай каты һүз менән рәһнетеп бармаһ. Ижадына сағыштырғанда тамак көсө базығырак бәғзе кәләмдәштәребезгә хас бәгерһезлек, кешегә аяуһызлык, торпайлык юк уларза. Күбәһе юғары мәзәһиәтле инсандар, ысын зыялылар. Минәң, миһалға, Мөхәммәт Хәйзәров йәки Ғилемдар Рамазановтың һай-һайлап дәғүәләшкәнән, кемделер битенән алғанын ишеткәнәм дә, күргәнәм дә булманы. Ә Хәким Ғиләжев? Карамакка кырысырак холокло тойолһа ла, заманында ике йыл бергә «Ағизел» журналында эшләп, уның ауызынан алама һүз сыкканын, кешене кәһнеткәнән хәтерләмәйәм. Иң каты шелтәһе «Оятһыз!» булыр ине. Күптән осрашканыбыз юк, һуңғы йылдарза уны үзгәрзе, тизәр. Якшы яккалыр, тип өмөтләнәм...

Муса Ғәлизе әйтәп тораһы ла юк. Кешегә изгелек кылыу, хатта таш атқанға аш атыу – уның канындалыр, тип уйлайым. Ә бит бында ла фронт һабағы. Ярзамсыллык, бәлә-каза килгәндә бер-береңде курсалау – һалдат йолаһы, ысын ир-егеттәр заңы. «Кайғыларым китһә, йөрәгемде кеше кайғылары биләһән», – тигән юлдар ук шағирзың кылык-фигеленә ишара.

Ләкин бынан, фронтовик эзиптәр тешһез икән, тип уйламаһындар. «Кырк алтынсы һалдат», «Йәшлек тандары», «Кара һыузар», «Кызыл үлэндәр» кеүек киң билдәле поэмаларза илбасар дошмандың, һатлык йәндәрзең, ғәрип рухлы, бозок әхлаклы кешеләрзең нисек фаһшланыуын иҫкә төшөрһәк, шағирзарыбыззың нәфрәт уғы кайһы тарафка тоҫкалыуын абайлау кыйын булмаҫ...

Муса Ғәли – илгизәр шағир. Төрлө илдәрзең тормошон, иҫ киткес мөгжизәләрен таң калып күзәтеү уның ижадын яңынан-яңы тәҫсәраттарға, бизәк-нағыштарға бермә-бер байықтыра. Ул битараф тамашасы түгел. Бында ла һуғыш хәтирәләренең шаукымы көслә. Юккамы ни яугир шағир:

Ил гизеүзәр үзе бер

бәхеттер...

Һине көткән хөрмәт,

кәзәрзәр бар.

Тик юлыңда ергә қарап

атла –

Үлән аҫтарында кәберзәр

бар, –

тип тарихка, әруахтар рухына абайлы булырға өндәй.

Һәр кемгә билдәле, юл йөрөгәндә күргән-кисергәндәр үз илендең хәлен донъя бизмәненә һалыу мөмкинлеген аса. Һынамышлайһың, сағыштыраһың, мәмләкәттәр, халыктар, төрлө ғөрөф-ғәзәттәр, йолалар үзгәрә, ләкин фаҫифәләр зә, ғәм-өмөттәр зә окшаш. Кешелектең язмышы уртақ! Ошоно онотмаҫка кәңәш итә шағир.

Ярты быуатка һузылған ижад ғүмерендә Муса Ғәлизең, илһамын тейешһезгә сарыфлаған мәлдәре лә булманы түгел. Улары – заман шойканы. Төп асылында иһә уның киң офокло, нескә хислә әсәрзәре тыуған ергә, тормошка ереккән. Ил янмаһын өсөн янып йәшәүсе шағирзың үз халқы менән ихлас шиғри әңгәмәһе дауам итә.

/Әхиәр Хәким/

Поэт, фронтовик, Человек. К 90-летию Мусы Гали

*Байбурина, И. Поэт, фронтовик, Человек:
К 90-летию Мусы Гали/И. Байбурина//
Родник.- 2013.-30 окт.*

Не торопись меня перемолоть в песок,

Природа, – и сейчас мне многое в новинку!

Да, я покину мир, я подведу итог...

Но попляшу еще веселою травинкой

Через миллионы лет – когда настанет срок.

/Муса Гали/

15 октября 1923 года в деревне Старомусино в семье бедного крестьянина рождается мальчик, которого нарекли именем Габдрахман. Немилосердная судьба преподносит ему жестокие испытания. От рук бандитов погибает отец Гали абзый.

А вскоре он лишается и материнской нежности, ласки – его маму выдают замуж вторично. Несчастный малыш остается на попечении бабушки и дедушки.

Кто знает, может, весь этот клубок трудностей, горьких переживаний и печали, обрушившихся чуть ли не с колыбели, обострили его чувства до такой степени, что впоследствии они выплеснулись в поэтические строки. Первые стихи Мусы Гали (Габдрахман Галиевич Галиев) увидели свет в 1939–1942 годах, в годы его учебы в Давлекановском педагогическом училище.

Испытания жизнью преследовали его и в зрелом возрасте. Он попал на фронт в 1942 году, познал трагичность потерь близких друзей. Чего только стоила операция в полевом госпитале без наркоза, когда при переправе через Днепр в начале октября 1943 года он был тяжело ранен. Среди его боевых наград особенно дорогой была медаль «За отвагу!». В свои 20 лет молодой поэт и солдат проходит суровые испытания, а военная тема становится в его будущем творчестве одной из главных тем.

Поэт Александр Филиппов, друживший с ним многие годы и одним из первых начавший переводить его творения на русский, сказал о нем так: «Совесть его чиста, как и строки поэзии. Во всем, в каждом жизненном миге он ищет глубину и смысл».

Муса Гали (название родной деревни – его литературный псевдоним) оставил завещание: «Навечно соедините меня с моей родной землей. Она теплая, она мягкая..!». В октябре этого года ему исполнилось бы 90 лет.

* * *

Чишминцы не забывают своего знаменитого земляка. Накануне его юбилея сотрудники детской библиотеки в 5А классе СОШ №1 провели поэтический час «Поэзия тепла и доброты», посвященный 90-летию со дня рождения Мусы Гали, лауреата премии имени Салавата Юлаева, заслуженного работника культуры РСФСР. Мероприятия, посвященные жизни и творчеству поэта, пройдут в районном Дворце культуры и в Старомусинской школе.

Илһамлы йырзай ижад

Аралбай, К. *Илһамлы йырзай ижад:*

[Муса Ғәли ҫәтәлегенә]/К. Аралбай//Башкортостан гәз.

(Мәзәниәт һәм әҙәбиәт).-2013. 26 нояб.

Таңғы һил иртәләрзә, йә йондоззар һибелгән аяз
төндәрзә Кеше тын калып, сихри тынлыкка таң
калып, Йыһан ауаздарын тыңлай, Илаһи заттан
һиндәйзер ым-ишара йәки яуап көткәндәй уйланып
тора. Бер мәл, Кеше йырлай йә һамаклай башлағас
инде, Донъя үзе, таң калған шикелле, Кеше тауышына
колак һала, уның һәр бер өнөн-һүзен тын ғына кабул
итә. Һүз Йыһан киңлегендә тирбәлә. Йондоззарға
кағылып, уларзы сыңлата. Ерзәге ысыктарзы һирпелдереп, үләндәрзе илата... О, һүз
көзрәте! Әй, һүз көзере!..

Донъя. Кеше. Һүз. Ошо мәңгелек төшөнсәләр бейеклегенән һәм берлегенән
карағанда, күренекле башкорт шағиры Муса Ғәлиҙең ижады үзенә танылыу

даирәһе менән дә, поэтик тәрәнлегә менән дә ысын классика өлгөһө булырлык кимәлдә тотта. Донъя менән Кеше араһында әлегә һүз ғәли йәнәптәре – уларҙы тоташтырыусы, берләштерәүсә һәм йәшәү мәғәнәһен тултырғандай, асыл донъя барлығын йәмләгәндәй көзрәтлә көс.

Илебез өсөн тарихи һынау булған 1941–1945 йылдарҙағы Бөйөк Ватан һуғышының үлемесле ғәрәсәттәрен үтеп кайткан легендар фронтовик шағирҙар һәм яҙыусылар быуынын күрәү, улар менән яқындан аралашыу бәхетә тейзә безгә – һуғыш осоронда тыуғандарға, һалдат балаларына. Әсәрҙәре XX быуаттағы башкорт әҙәбиәтенә классикаһын тәшкил иткән Назар Нәжми, Якуп Колмой, Кадир Даян, Хәниф Кәрим, Ибраһим Ғиззәтуллин, Мостай Кәрим, Ғәли Ибраһимов, Хәким Ғиләжев, Ғилемдар Рамазанов, Шәриф Бикколдар быуыны вәкилдәренә береһе ул Муса Ғәли (Ғабдрахман Ғәли улы Ғәлиев, 1923–2004 йылдар). Ошо легендар быуындағы Хәким Ғиләжев, Ғилемдар Рамазанов, Муса Ғәли һәм Шәриф Биккол – дүрт яугир-әзип, Дәүләкән педагогия училищеһын тамамлап, имен хезмәт юлына аяҡ баһкас кына, ерзә ауыр туптар гөрһөлдәүе тетрәтә. Улар, ун һигез – ун туғыз ғына йәшлек егеттәр, бер төптән күтәреләп, һалдат гимнастеркалары кейеп, билгә һары кайыш быуып, кулға корал алып, дошманға каршы аяуһыз алышқа ташланалар:

*Мин түгелме,
Ер яҙмышын йөкмәп,
Күз зә йоммай утка кереүсә,
Үләндәргә итек эзе һалып,
Ялкындарға карай елеүсә
Мин түгелме?..*

Ил яңганын күргән минең йөрәк

Дүртеһе лә каты яралар менән тыуған илгә – һөйөклө Башкортостанға әйләнәп кайта. Һәм тағы ла хезмәт – был юлы әҙәбиәт фронтында һүз сәнғәтенә хезмәт – башлана. Быныһы инде оҙайлы хезмәт – сәроҡһыз, алһыз-ялһыз, ғүмерлеккә ижад утында яңыу...

Дүрт яугир-әзип халкыбыҙҙың күренекле шәхестәре булып етеште, арымай-талмай әҙәбиәт йөгөн тартты. Дүртеһенә дә башкорт әҙәбиәтен яңы бейеклектәргә күтәрәүзә дәйөм уңыштары булған кеүек, һәр берәһенә тик үзәренә генә һас, айырым-айырым үзенсәлекле ижадтары, кабатланмаһ моң-аһәңлә шиғриәттәре күңелдәрзә тарта һаман да.

Дүртеһен дә берләштергән йәнә бер уртаҡ һызат һакында ла әйтмәү мөмкин түгел. Ул – әҙәби алмаш тәрбиәләүгә талымһыз хезмәт итеү. Аллаһ Тәғәлә биргән талант-кеүәнде йәш кәләмдәштерәң менән ихлас бүлешәү. Нисәмә йыл инде башкорт әҙәбиәтенә тулкын-тулкын булып килгән йәштәр ошо ижади мөһиттә Муса Ғәлиҙең йылы карашын, атайҙарса иғтибарын тойоп, ипле һүзен, тәғәйен кәңәштәрен ишетеп йәшәй. Һәм һәр яңы быуын үзенә олопат шағирҙы үзенсә аса, яңыса кабул итә, күңел йылыһын ала. Инде ул әҙәби быуындар, үсә-үсә килә, үзәре лә олоғая, ә әзип шул килеш – тәүге олопатлығында кала килә, картаймай за, ижад куры кәмемәй зә, талант уты ла һүрелмәй.

*Тынмаһ булып инде гел яна.
Ју юлдары кисеп, шуны белдем:
Ил янмаһын өсөн ир яна!*

(“Кызыл үләндәр”, 1978).

Уның ярайһы ук озайлы әүзем ижад ғүмере эсендә, әгәр иҫәпләп караһаң, оло әзип йәштәрзең күпме тәүге кулъязмаларын укыған, кәңәштәр күндөргән, фатиха биргән. Йөзән ашып китәлер, кәм тигәндә. Ә бит һәр бер кулъязма артында шағир язмышы тора: хуплайһыңмы һин уны ижад юлына, әллә сыбыклайһыңмы...

Ғөмүмән, XX быуаттың 60-сы йылдарынан йәш языусылар менән әшләгән Муса ағай йәштәргә бер вақытта ла каты бөрөлмәнә, каты бәғерлелек күрһәтмәнә. Әммә был йомшаклыкты, объектив булмаузы аңлатмай. Кулъязмаларға карата ул тейешенсә ғәзел, хак баһалы булды. Әммә етешһезлектә, йәш кәләмдәшенең язузағы кәмселектәрен ул бик һак, ипле генә төзәтер, йә уйынсалап, йә кинәйәләп еткерер. Йәш авторға бындай мөгәмәлә – күңелгә майзай. Ошондай мөнәсәбәттән һуң ул оло әзипкә магнитка тартылғандай тартыла, йылыға яқынлағандай ылыға башлай.

Бына ни өсөн Муса ағайзың йәш дуслары, кесе кәләмдәштәре күп булды. Һәр бөрәһенә, тиерлек, ул гәзит-журналдарза мәкәләләр яззы, яңы китаптарына баһаламалар бастырзы.

Муса Ғәли байтак йылдар Башкортостан Языусылар союзының шиғриәт секцияһына етәкселек итте. Башкорт шиғриәтенең үсеш тенденцияларын байкап, 1970–1980 йылдарза ижади йыл йомғактарына арналған докладтар яһаны. Уның доклад һәм сығыштары, ғәзәттә, теоретик юғарылык, дәлилдәр төплөлөгө менән айырылып торзо. Башкорт шиғриәтенә генә хас милли колоритты күрәү, милли образдарзы тотоп алыу һәләте менән ул – үзенең поэтик кимәлен, донъя шиғриәте талаптарынан сығып фекер йөрөтөүе менән үзенең киң эрудицияһын да танытты. Муса ағайзың йәштәргә туранан-тура ярзамы, ижади йоғонтоһо дөйөм әзәби процеска, әзәбиәт үсешенә һис шикһез ыңғай тәьҫир яһаны. Йәш әзиптәрзе ана шулай быуын-быуын үстәрәү, даими хәстәрлек күрһәтәү әзәбиәттә Муса Ғәлизең ижад мәктәбен булдырзы тиһәк, һис тә арттырыу булмаҫ. Һирәктәр өлөшөнә төшә бындай бәхет.

Муса Ғәли – бик үзенсәлекле тыуған як йырсыһы ла. Уның шиғриәте кулына корал тотоп һаклаған ғәзиз тыуған еренә, мәғрур Уралыбызға сикһез мөхәббәт менән һуғарылған, сал кылғанлы далаларға һәм сая бөркөттәр төйәкләр кыраз таузарға кайнар һис-тойғо менән тукылған.

Күп илдәр күрәп, сит ерзәрзе гизеп кайткандан былайырак, тыуған ер өсөн кан түгеп, яу юлдары үтеп кайткан өсөн дә фронтовик шағирға ер-һыу, атайсалы айырыуса кәзерле, ғәзиздәрзән-ғәзиз:

*Томан япкан йәшел кырзар,
Ғеззән башка юк һулышым.
Биш диңгезең кәрәк түгел,
Димгенәм акһа тулышып.
Бирмәҫ миңә қурай моңон
Тик кистә тулкын кағышы,
Алыштырмаҫ йәш кипарис*

*Өршәктең йырсы камышын...
Аяк башам шунда кайтып,
Үләндәр зә бәрхәт миңә.
Бер ташына башым куйып,
Ял итһәм дә – бәхет миңә”*

(“Уралды һағыныу”. 1967)

Тыуған яғына булған уллыҡ бурысы – һәр кемдең ғүмер юлында һүнмәй зә, һүрелмәй зә торған изге тойғо. Был тойғо Муса Ғәлиҙең поэтик ижадында гел генә үзәк мотивтарзың берәгәйлеһе булып барзы, улар асылда шағирзың төп әсәрзәр теҙмәһен тәшкил итте.

*Мин әкиәт кеүек күреп бағам
Үз еремдең зәңгәр төсөнә.
Париждарзан урап кайтһам да, мин
Исәрәмен арыш есенә...*

-тип яззы Муса Ғәли, тыуған ер кәзерен изге анттай йөрәк түрендә йөрөткән кеше буларак, 1975 йылда үзенә «Тыуған якта» шиғырында. **Тыуған яғы Шишмә яктарында Муса Ғәлиҙең Ак шишмәһе бар.** Шағирзың күркәм юбилей байрамдарының ошо сихри, нурлы, йырлы Ак шишмә буйзарында үткәнәнә шаһит булғаным бар. Ул инеште халыҡ «Муса шишмәһе» тип тә йөрөтә. Әзәбиәтебез аҡһакалы Муса Ғәли шишмәләре иһә – оло әзәбиәт Изеленә килеп койған мул һыулы һалкын шишмәләрең моңлоһо ла, йоро ла, тынмаһы ла, коромаһы ла.

Шишмәләр иле – Башкортостан һәм уның әзәбиәтенә аяҡ баһкан күп кенә йәш кәләмдәштәрәмде мин моңло Муса Ғәли шишмәһенән көс-кәүәт алып урғылған, илһам һәм дәрт татып яктыға атлыҡкан яңы шишмәләргә лә окшатам.

Йылдар һәм ижад. Ғүмер һәм әзәбиәт. Былар Муса ағай өсөн айырылғыһыз төшөнсәгә, бер бөтөнгә әйләнгәйнеләр. Шиғырзар, поэмалар, повестар, пьесалар, тәнкит мәкәләләре, хәтирәләр, юл язмалары... Тынғыһыз әзәби әшмәкәрлек, эзләнеү һәм талапсанлыҡ, әскерһезлек һәм тоғролок – Муса Ғәли шәхесен кылыҡһырлар төп сифаттар.

Узған быуаттың 80-се йылдарында Мостай Кәрим, Рәсүл Ғамзатов, Сибғәт Хәким, Яков Ухсай, Назар Нәжми, Давид Кугультиновтар рәтендә Муса Ғәли шиғриәте лә Рәсәй милли әзәбиәттәре күгендә сағыу йондоз булып балкыны. Һәм ул үзенә ил алдындағы бай поэтик ижады менән дә, тынғыһыз әзәби-ижтимағи әшмәкәрлеге менән дә быға тулыһынса лайыклы йәшәне. Муса Ғәли башкорт әзәбиәтенә иң сағыу таланттарының берәһе булды. Ижадын халкының күңел дарьялары сайкалыуын һәм сайпылыуын йырлауға бағышланы, башкорт әзәбиәтенә хезмәт итеүгә бар ғүмерен арнаны.

*

*

*

Узған быуаттың 60–70-се йылдарынан алып бөгөнгәсә, йәғни XXI быуаттың беренсе тиштәһенә кәзәр, әзәбиәткә килгән һәм унда әүзем ижад иткән языусылар арзаклы шағир Муса Ғәлиҙең башкорт әзәбиәтендә, тимәк, рухи донъябызза, илле йылдан ашыу ваҡыт һузымында уның һәр дәүер булғанлығын тойоп, уға күнегеп китеп, исемен телдән төшөргәне булмағандыр. Бының башкаса булыуы мөмкин дә түгел. Сағыштырып карау өсөн генә әйткәндә лә, бөгөн әзәбиәтебезең аҡһакалдары һаналыр, йәштәре етмеш бишкә еткән Башкортостандың халыҡ шағирзари Рауил Бикбаев, Тимер Йосопов һәм шағир Ирек Кинйәбулатовтар оло әзәбиәткә яңы аяҡ баһканда (1957–1960) фронтовик Муса Ғәли – инде өс китап авторы, билдәле шағир,

шиғрият секцияһының әүзем ағзаһы, Языусылар союзының әзәби консультанты була...

Ана шул осорзан башлап, ғүмеренең ахырына тиклем Муса Ғәли әзәби мөхиттә кайнап йәшәне, әллә нисә быуын йәш кәләмдәшенә ярзам итте, башкорт әзәбиәтен туғандаш халыктарға ғына түгел, ә Бөтә Союз укыусыһына еткерәүзә, шиғри һүзәң бәсен, шиғриәттең замандар үткәндә лә һулыу белмәс аһәнен күтәрәүзә иң әүзем әзиптәр рәтендә барзы, күп һанда шиғырзар, егермеләгән поэма ижад итте, иллегә якын китап баһтырып сығарзы.

Рухи пәйғәмбәрзәр Шишмәһе

*ӘБҮЗӘРӨВ, Салауат. Рухи пәйғәмбәрзәр Шишмәһе
/С. Әбүзәрөв/"Башкортостан газите"»
Мәзәниәт һәм әзәбиәт.- 2013-06 ноябрь.*

Мостай Кәрим, Муса Ғәли! Рухиәтебезең был ике пәйғәмбәрә Шишмә районында тыуып үскән. Уларзың исемдәрәндә лә хикмәт бар һымак: Муса — пәйғәмбәр, Кәрим — Көрһән Кәрим...

Шишмә районында данлы башкорт шағиры Муса Ғәлизең тыуыуына 90 йыл тулыузы билдәләгән сакта ошо хакта уйландым. Ғөмүмән, райондан һиндәй генә күренекле шәхес сыкмаған: Сәйфи Кудаш, Фәризе Кудашева, Динис Исламов, Зәйтүнә Бикбулатова, Раил Кузеев һәм башкалар. Ысынлап та, башкорт мәәниәтенә, әзәбиәтенә ошондай данлы ул-кыззарын биргән төбәкте

һисек индә рухиәт шишмәһе тип атамайһың!

Май сүлмәгә тышынан билдәлә, ти халык. Башкортостандың Языусылар союзы идараһы рәйесе Риф Тойғонов етәкселегендәгә әзиптәр төркөмөн район сигендә үк икмәк-тоз менән каршыланы шишмәләр. Артабан Муса Ғәлизең тыуған ауылы Иске Мусалағы шағир исемен йөрөткән мәктәпкә юлландык. Бында языусылар әзәбиәт музейында булды, укыусылар менән осрашты.

— Әле генә Калугала үткән Рәсәй языусылары съезынан кайттым, — тине Риф Тойғонов. — Минәң Башкортостандан икәндә белгәс, иң башта Мостай Кәрим менән Муса Ғәлизе иһтәрәненә төшөрәләр. Был — ғорурлык! Әллә кайзағы халыктар за уларзың ижадын белә.

Башкортостандың халык шағиры Кәзим Аралбаев, Муса ағай – башкорт әзәбиәте тарихында бөйөк урын тотқан шағир, тип Муса Ғәлигә арналған “Ак шишмә” исемле шиғырын укып ишеттерзе.

Күренекле шағирә, Салауат Юлаев исемендәгә дәүләт премияһы лауреаты Факиһа Туғызбаеваның да шиғри арнауы укыусылар күңеленә хуш килде. “Бөгөн тулкынланам. Муса ағайзың үзе менән осрашкан кеүекмен. Ул безең остазыбыз булды”, — тине Факиһа апай.

Әзиптәр, укыусылар менән йылы хушлашкандан һуң, Шишмә касабаны буйлап сәйәхәт кылды. Касаба үзенең бөхтәлегә менән арбай. Күркәм мәсет, дауахана,

физкультура-һауыктырыу комплексы, балалар баксаһы төзөлә. Әлбиттә, был уныштарзың башында район хакимиәте башлығы Флүр Уразмәтов тора. Нимә генә тинәк тә, йорт-кураһның бөтөнләгә һәм бөхтәлегә хужаға бәйлә.

Батшалар көнләшерлек район мәзәниәт һарайы халык менән шығырым тулы ине. Кисәне Флүр Зиннур улы асты.

— Языусыларзың әсәрзәре аша без донъяның матурлығын кешеләргә күрһәтергә тейешбез. Матурлык донъяны коткарыр, тизәр. Ә матурлык — нәк бына языусыларзың китабында, — тине ул.

Халык шағиры Кәзим Аралбаев Муса Ғәли ижады тураһында мауыктырғыс итеп һөйләгәндән һуң, һүз Ирек Кинйәбулатовка бирелде. Ирек ағай сәхнәгә күтәрелһә, залға йән кергәнән якшы беләбез. Был юлы ла шаян һәм үткер теле менән тамашасының күңелен кытыклап алды: “Без шишмәләрзең “Деньги есть — Уфа гуляем, денег нет — Шишма сидим” тигән йырын якшы беләбез. Без бөгөн “денег нет — Шишма гуляем”.

Ирек ағайзың шиғырзарын тамашасы кинәнеп алкышланы. Кисәлә курайсы Салауат Ғилметдинов башкарыуында моңло башкорт көйзәре яңғыраны, сәнғәт мәктәбе укыусыларының “Татар кыззаны” бейеүе йөрәктәрзе елкендерзе, Айгөл Ғәзиеваның, Лилиә Карасуринаның йырзаны әсир итте. Район мәзәниәт һарайындағы “Йома” татар фольклор төркөмөнөң, “Ләйсән” ансамбленең сығышы күңелдәргә хуш килде.

Хушлашыу һүзе Башкортостандың халык артисы Марат Шәриповка бирелде. Уның башкарыуындағы “Ак кайындар”, “Атлылар йыры” тамашасының дөрләгән йөрәгенә ялкын булып өстәлде.

Бына шулай, күңелебезгә нур, йөрәгебезгә йыр алып кайттык рухи пәйғәмбәрзәр Шишмәһенән. Форсаттан файзаланып, ошо гүзәл сараны ойштороуға зур көс һалғаны өсөн Мостай Кәрим исемендәге музейзың директоры, рухи ялкыны менән башкаларзы ла дөрләтеүсә ханым Раушания Байғужинаға сикһез рәхмәтебеззе еткерге килә.

Муса Гали

(глава из мемуаров «Вот и все...я пишу вам с вокзала»)

/Рауль Мир-Хайдаров. izba-2017-1913206.
<https://www.chitalnya.ru/work/1913206/>

...Молчи, кукушка.

Сколько жить – уже загадывать не надо...

Муса Гали... Муса-ага... Как близко мне это имя, как ласкает оно мне слух, сердце, душу, воображение, вызывает в мыслях теплый и высокий отклик. Я познакомился с ним зимой 1975 г. в Малеевке. Туда я приехал впервые и мало кого знал, и даже не предполагал, что Малеевка тоже станет моим любимым местом, и когда-то и меня будут называть – старым малеевцем. Есть еще такое, к сожалению, быстро убывающее братство.

Когда я впервые появился в роскошной столовой Малеевки, где в ту пору справа на входе еще высился громоздкий дубовый буфет с богатейшим ассортиментом, зал уже наполнялся писателями, и мне нужно было выбрать себе место. Почти за каждым столом обедали люди, чьи имена, книги, портреты мне были знакомы. Против буфета располагался стол №1, который десятки лет подряд занимал поэт Сергей Островой, а рядом с ним сидели Мустай Карим с товарищем и супруга Сергея Острового – известная виолончелистка. Конечно, я узнал Мустая-ага сразу, в ту пору вступающие в литературу хорошо знали своих предшественников, их творчество.

Человек, рядом с Мустаем Каримом и Сергеем Островым, сразу бросался в глаза своей импозантностью, благородством. Высокий, прямой, совершенно седой, густой ёжик седых волос укладывался сам по себе в оригинальную прическу, которая была ему удивительно к лицу. Бледное, аристократическое лицо с крупными выразительными глазами четко выдавало в нем – поэта. Внешность обманчива и не может давать никаких гарантий, но я не ошибся, Муса Гали оказался замечательным поэтом. Наши взгляды на какую-то секунду пересеклись с ним, и я уважительно поздоровался.

Свой первый стол в Малеевке я запомнил на всю жизнь. За ним сидели тоже одни поэты: Сергей Поликарпов, Лариса Васильева и Павло Мовчан из Киева, подающий большие надежды поэт, но уже тогда, в 1975 году, сильно озабоченный политикой и независимостью Украины. Уже 20 лет он – депутат Верховной Рады, один из видных деятелей новой Украины. Тогда мы не предполагали, что политика так отдалит наши страны. Но хорошо помню, какие яростные, опасные политические споры возникали между Сергеем Поликарповым и Павло Молчаном, я о них вспоминаю даже сегодня, через 30 лет, когда вижу передачу В.Соловьева «К барьеру». Как, оказывается, давно тлеет националистический уголек на Украине. Но оставим наш стол и вернемся к дорогому Мусе Гали.

Дома творчества – уникальное место, где встречались, отдыхали, работали, знакомились писатели огромной страны. Сегодня мы знаем – нигде в мире подобных заведений не было и вряд ли теперь когда-нибудь будут. Есть даже

статистика: каждая вторая или третья советская книга, а выходили тогда миллионы книг, написана в Малеевке, Переделкино, Комарове, Ялте, Пицунде, Коктебеле, Дуболтах, Гаграх, Дурмене – Ташкент. Обычно с утра большинство писателей работало, часов с 12 катались на лыжах, потом обед, обязательные послеобеденные и после ужина прогулки вокруг дома или до деревни Глухово. У каждого был свой маршрут. У Мустая Карима и Мусы Гали маршрут за долгие годы сложился особенный, ударный, он составлял почти 10 километров и занимал 2-3 часа. Не помню, чтобы кто-то пытался повторить этот путь. Они выходили сразу после обеда, в любую погоду, делали большой круг. Вначале вдоль реки, потом через Дом кино в Рузе, где в баре иногда выпивали по чашке кофе и рюмке коньяка, и возвращались через густой лес у дальних коттеджей.

В первый приезд я жил в самом дальнем коттедже и часов в пять вечера видел в окно, как они, словно былинные богатыри, выходили из леса. Если был мороз, а тогда он был всегда, – покрытые инеем, с подвязанными на подбородке шапками. Так продолжалось много лет, они никогда не изменяли своей привычке. Однажды я напросился с ними в компанию, прогулка далась мне с трудом, только отдых в баре киношников мне понравился. Главное, я не мог тратить три послеобеденных часа, мне нужно было работать, писать. Иногда они вдвоем до обеда выходили на лыжах, и я встречал их очень далеко в лесу, на лыжах они катались почти до 70-ти лет. Через две недели меня перевели в главный корпус, и я уже трижды на дню встречался с ними в коридоре, у газетного киоска и, конечно, в столовой. Перед ужином или перед кино в просторном холле с бюстом Серафимовича или прекрасном зимнем саду-галерее, связывавшим два корпуса, собирались писатели. Собирались кучками, группами, все писатели из восточных республик и Кавказа всегда окружали Мустая Карима, к ним присоединялся и я. Однажды, незадолго до ужина, у меня раздался стук в дверь, на пороге стоял улыбающийся Муса Гали. В руках у него была моя первая тощая книжка «Полустанок Самсона», которую я подарил библиотеке, существовала традиция – дарить Малеевке свои книги.

– Решил с тобой ближе познакомиться, рад, что тебя волнуют татарские темы, – сказал он, улыбаясь.

В этот вечер мы прервались только на ужин. С той зимней беседы в Малеевке можно вести отсчет нашей дружбы до самой его смерти. Я бывал у него дома в Уфе, встречались мы и летом с ним в Пицунде и Ялте. Надо отметить, что Муса Гали, несмотря на болезни, был активнейший человек. Он даже совершил на теплоходе кругосветное путешествие, побывал во всех европейских портах и столицах. Из путешествия он привез не только впечатления, но и огромный цикл стихотворений, сложившийся в отдельную книгу. У него был зоркий глаз, незамутненная душа, он остро чувствовал прекрасное, у него был тонкий вкус.

После того вечера он представил меня Мустаю Кариму. И с зимы 1975 года по 1991 год только в Малеевке, а с 1991г. по 1998г. и в Переделкино, я был с ними каждый год рядом – 25 лет близкого общения с этими прекрасными людьми! С 1980 года я оставил работу в строительстве и ушел на «вольные хлеба» и в Домах творчества бывал уже по два срока, как и они. Мы сидели за общим столом три раза

в день, а вечером, чаще всего, собирались у меня. Мне нравилось ухаживать за ними, принимать их. Конечно, в наш круг часто попадали и другие писатели, особенно, друзья Мустая Карима. Какие интересные разговоры были на этих посиделках, какие забытые в литературе имена воскрешались, какие стихи читались, какие истории рассказывались! Разумеется, мы частенько выпивали, а тут и песня могла зазвучать. Мустай Карим вдруг говорил: «Муса, дорогой, спой что-нибудь» – и Муса никогда не отказывался. Пел он задушевно, имел голос, знал множество татарских, башкирских, украинских песен. Мустай Карим и Мусса Гали – оба фронтовики, и многие вечера неожиданно оказывались воспоминанием о войне. Муса-ага неполных 18-ти лет был призван на фронт, с первых дней на передовой. Необученному, худенькому деревенскому мальчику вручили тяжелое противотанковое ружье, с которым он прошел всю войну. Он говорил – я знаю, у меня левое плечо от тяжести оружия деформировалось, оно заметно ниже правого, и, время от времени, ноет ночи напролет.

В той, уже почти забытой войне, было пять-семь грандиозных сражений, они все у нас на слуху. В их число входит и форсирование Днепра – его высокого берега. Немцы в 1943 году так его укрепили, что были уверены – Днепр форсировать невозможно, вся река, противоположный берег лежали внизу у них перед глазами, пристрелян был каждый квадрат, весь высокий берег – в бетоне, одни дзоты.

Муса-абы форсировал Днепр на каком-то углу плотике все с тем же противотанковым ружьем, потеря которого неумолимо грозила расстрелом. Сколько полегло там его однополчан – не сосчитать, сотни, тысячи потонули, других разнесло в клочья от прямого попадания, вся река была красная от крови, казалось, Днепр вышел из берегов – говорил он. Осталось от его огромной бригады несколько человек. Раненый, контуженный Муса Гали, не выпустивший свое противотанковое ружье, с которым он сросся и спал в обнимку, одолел-таки неприступный берег. Наверное, с тех пор он полюбил Украину, Днепр. Как хорошо, что он не знает про нынешние отношения с Киевом.

Мусу Гали нельзя представить без Мустая Карима рядом или наоборот, кому как удобнее, они были неразлучны как братья. Они очень друг друга дополняли, понимали без слов, по взгляду, по жесту.

В начале рассказа я попытался дать портрет Мусы Гали – как выглядел он внешне, для подтверждения моих слов о неординарности его облика приведу пример из 1977 года. Однажды мы втроем возвращались с обеда через летний сад к себе в комнаты, нас догоняет известный детский писатель и не менее известный художник Юрий Коваль, он обращается к Мустаю-ага:

– Дорогой, пожалуйста, познакомь со своим другом, хочу написать его портрет, очень благородная, высокой духовности у него внешность, давно искал такую натуру.

Мустай-ага ответил что-то шутя, а настойчивый Коваль увел Мусу тут же к себе. Портрет получился, Коваль был человек известный, думаю, что этот портрет нашего друга Мусы Гали находится где-то в музее.

Хочется вспомнить какие-то детали из его жизни – Муса-агай имел прекрасный почерк, что редко бывает у пишущих людей. Он каллиграфически переписывал свои стихи. Жаль, в наше время не было таких роскошных книг для записи, в коже, с мелованной бумагой, какой красивый архив сложился бы! Раз или два мне удалось подарить ему красивые записные книги для стихов, одну из них с его записями я видел. Сегодня я рад, что сделал такой скромный подарок, ради красоты он специально переписал туда старые стихи.

Я состоял в долгой переписке с Мустаем Каримом и Мусой Гали, сейчас эти письма хранятся в моем Государственном музее у меня на родине в Мартуке, в Казахстане. Мы согласовывали в письмах наши встречи в Домах творчества, в Москве, в Уфе, у меня в Ташкенте, в Казани. К великой радости сохранилось много совместных фотографий. Моя часть фотографий, оформленная в альбомах, тоже представлена в моем музее – пришла и моя пора подводить итоги. На всякий случай, пусть знают потомки, что даже в Казахстане, в далеком Мартуке, есть материалы о двух выдающихся башкирских поэтах-фронтовиках.

В 1990-м году, после покушения в Ташкенте, я был вынужден эмигрировать в Россию. С 1990 по 1998 г. я прожил с семьей в Доме творчества в Переделкино в комнате № 106. Все эти восемь лет мы встречались уже в Переделкино, потому что Малеевку быстро продали, и ее уже больше нет. В Переделкино мы с женой Ириной всегда принимали Мустая Карима вместе с Мусой, они приезжали туда до последнего – пока могли, пока эти Дома еще сохраняли свое лицо. В эти годы к нам в компанию я приглашал Амирхана Еники, и наши разговоры наполнялись новыми событиями, фактами, судьбами, новыми красками. Мои знания о татарской и башкирской литературе, полученные из этих разговоров-бесед, равны институтскому курсу вместе с аспирантурой.

В 1998 году мы купили в Москве квартиру, но, к сожалению, ни Мустай-ага, ни Муса-ага так ее не увидели, хотя они очень переживали, когда мы были "бездомными". Радовало их одно – что я стал чаще печататься в Казани, что у меня вышло несколько книг на татарском языке. Радовал их мой десятиmillionный тираж книг на русском языке, шесть изданий собраний сочинений. Они верили в меня с первых шагов, и я счастлив, что оправдал надежды дорогих моему сердцу людей. В Казани есть немало моих недоброжелателей среди писателей, они злословят – да он 25 лет таскал чемоданы Мустаю Кариму и Мусе Гали. Неверно говорят, это их нескрываемая зависть говорит – Мустая Карима и старая советская власть, и новая власть Башкортостана уважала, ценила всегда – его встречала машина у трапа самолета и отвозила куда надо. А Муса Гали всегда был рядом. Я горд дружбой и вниманием таких людей, и как мог, старался помочь им, хотел быть чем-то полезным.

Общение с ними было для меня праздником души. Сегодня мне самому 70, если бы они были живы, я бы снова с большим уважением и радостью ухаживал бы за ними, заваривал бы чай, выстуживал бы водку, накрывал столы. Мало кому выпало счастье быть с ними рядом на протяжении 25 лет.

Мин белгән Муса Гали

/ Рауль Мирхәйдәров

Безнең мирас (Наше наследие). - Март, 2023 г./

Муса Гали... Муса ага... Ничек якын минем өчен бу исем, колагымны, йөрәгемне, жанымны, хәтеремне ничек рәхәт иркәли ул, үткән гомеремнең жылы кайтавазы булып күңелемә ята. Мин аның белән 1975 елда, Малеевгада таныштым. Беренче килүем, беркемне дә шәхсэн белмим, һәм, табигый, бу жирләр яраткан урыныма әверелердә бик күп еллардан соң миңа «карт малеевкачы» исеме тагылыр, дип уйлап та карамыйм әле (әйе, андый, кызганыч ки, сафлары көннән-көн сирәгәя бара торган туганлык та бар).

Малеевканың иркен, затлы ашханәсенә аягымны тәүге атлаганда, исемнәре, сурәтләре, китаплары буенча таныш кешеләр – язучылар! – өстәлләргә урнашып беткән иде инде, кая төртелергә белми аптырадым. Бай ассортиментлы зур имән буфет каршындагы 1 нче номерлы өстәлгә күз ташладым: анда шагыйрь Сергей Островой, аның хәләл жефете – мәгълүм виолончелист ханым һәм миңа таныш түгел кеше белән бергә Мостай Кәрим утыра. Әлбәттә, мин Мостай аганы шунда ук танып алдым, безнең заманда яшә язучы өлкән каләмдәшләрен, аларның ижатын яхшы белә иде. Ә Сергей Островой белән икесе арасында утырган әфәнде үзенә күркәмлеге, итагатылелеге белән игътибарымны жәлеп итте – озын буйлы, төз гәүдәле, көмеш чәчләренең куе «әнәле» «кәртәсе» килешеп тора; аксөякләрнеке сыман ак йөзе, зур күзләре – һәммәсе дә бу кешенең шагыйрьлеге турында сөйли иде. Тышкы кыяфәт вакыт-вакыт алдаштыргаласа да, бу юлы мин ялгышмадым: Муса Гали, чыннан да, искитмәле шагыйрь булып чыкты. Безнең карашлар бер мизгелгә очрашты, шул арада мин ихтирам белән баш ияргә, исәнләшергә өлгердем.

Малеевгадагы тәүге аш өстәлем әле дә истә, анда, миннән (прозаиктан) кала, шагыйрьләр генә тамак ялгады: Сергей Поликарпов, Лариса Васильева, Киеван Павло Мовчан. Бик өметле күренгән әлеге яшә каләм иясе ерак 1975 елда ук Украинаның сәясәте һәм бәйсезлеге өчен борчыла иде, соңыннан яңа Украинаның күренекле жәмәгать эшлеклесенә әверелде ул, егерме елдан артык Югары Рада депутаты булып торды. Кайчандыр сәясәт безнең илләрне шулай ерагайтыр дип кемнең башына килеп карасын анда! Ләкин «бөекдәржавачыл» Сергей Поликарпов белән Павло Мовчан арасында нинди усал, куркыныч бәхәсләр уянганы әле дә күз алдымда, мин аларны бүген, утыз ел гомер узганнан соң да, яхшы хәтерлим. Украинада милли мөстәкыйльлеккә өмет кузы шулвакытта ук пыскып-кызарып утырган лабаса!..

Ижат йортлары – гажәп урын: монда илнең барлык кыйтгаларыннан язучылар бергә жыелып таныша, аралаша, эшли иде, бүген без анык беләбез – дөньяда аның тиңнәре булмаган һәм, мөгаен, булмас та. Шундый исәп тә бар: совет илендә чыккан миллионлаган-миллионлаган китапларның икедәнме, өчтәнме бере йә Малеевка, йә Переделкино, йә Комарово, йә Ялта, йә Пицунда, йә Күктүбә, йә Дубылты, йә Гагра, йә Дүрмән-Ташкентта – кыскасы, теге яисә бу Ижат йортында язылган. Язучылар иртәнге якта, гадәттә, эшли иде, аннары, сәгать уникеләрдә чаңгы шуарга чыга, аннары төшке аш, төшке аштан соң – йә йорт тирәли, йә күршәдәге Глухово авылына кадәр сәйран кылу... Һәркемнең үз маршруты бар. Озак вакыт Мостай Кәрим белән Муса Галинең «сукмагы» үзенчәлекле, үзгә иде, жәмгысе унлап чакрым йөри торган булганнардыр, моңа ике-өч сәгать вакытлары үтә иде, тагын кемнәндер бу юлны кабатларга атлыгу-алгысынганын белмим. Төштән соң, һава торышына игътибар да итмичә, кузгалалар – әүвәл елга буйлап атлыйлар, аннары Руза шәһәрчегендәге Кино йорты аша узалар, кәэфләре яхшы икән, берәр чынаяк кафвә белән берәр чәркә коньяк жибәрәләр дә, ерак коттеджлар янындагы куе урман аша кире кайталар. Беренче елда мин шул иң ерак йортларның берсендә яшәдем һәм кичке бишләрдә аларның әкияти баһадирлар сыман урманнан чыгып килүләрен күреп кала идем. Көн салкын икән (ә ул вакытта кышлар гел салкын иде), бүрекләренәң колакчыннары төшерелгән, баулары ияк астына бәйләнгән, ә үзләрен бәс сарган булып. Һәм бик озак еллар буге шулай кабатланды – гадәтләренә хыянәт итмәделәр. Берсендә үзем сорап аларга ияргән идем, артларыннан көч-хәлгә өлгерә алдым, киночылар шәрабханәсендә генә рәт керде. Шуннан соң соранып йөрмәдем.

Кайвакыт төшкә кадәр үк чаңгыга басалар, ерак-еракта – урман эчендә – кара шәүләләре генә шәйләнә. Алар житмеш яшыкә житкәнче чаңгыдан төшмәде.

Ике атнадан мине төп корпуска күчәрделәр, мин Мостай һәм Муса агалар белән көненә өч тапкыр коридорда, газета кибете каршында һәм, әлбәттә, ашханәдә күрешә башладым. Кичке аш яисә кино карар алдыннан язучылар Александр Серафимович бюст-сыны торган холл янындамы, яисә кышкы бакчадамы төркем-төркем жыйналып тора, аралаша, гәпләшә, Шәрык һәм Кавказ республикаларыннан килгән язучыларның барысы да Мостай Кәримне уратып ала иде, мин дә шул төркемгә кушылдым.

Көннәрдән бер көнне, караңгы төшкәч, ишегемне шақыдылар, ачсам – бусагада елмаеп Муса Гали басып тора, кулына минем юка гына тәүге китабымны («Полустанок Самсона») тоткан, мин аны, ижат йортларының матур гадәте буенча, Малеевка китапханәсенә бүләк иткән идем.

– Якыннанрак танышасым килде әле, сине татар темалары борчуына шатмын, – диде ул.

Ул көнне без кичке ашка гына бүленеп алдык, дуслыгыбыз шул кышкы әңгәмәдә яралып шагыйрьнең үлеменә кадәр дәвам итте. Мин Уфада, аның өендә кунакта булгаладым, жәен без Пицундада, Ялтада күрешеп тордык. Еш хасталавына карамастан, Муса Гали бик актив кеше иде. Ул теплоходта бөтен дөньяны урап чыкты, Аурупаның барлык портларын, башкалаларын күрдә, ә сәфәрдән әйтеп

бетермәслек тәэсирләрдән тыш, аерым китап булып чыгачак бер бәйләм шигырьләр дә алып кайтты. Аның күзе – үткен, жаны – пакь, зәвыгы – нечкә иде, матурлыкны ул һәрвакыт тоя, күрә, сизә, аңлый белде. Икенче көнне ул мине Мостай Кәрим белән таныштырды. Һәм 1975 елдан алып 1991 елга кадәр Малеевгада, ә 1991 елдан алып 1998 елга кадәр Переделкинода – жәмгысе егерме биш ел! – мин шушы гажәеп кешеләр белән һәрдаим аралашып яшәдем. 1980 елда төзелешне ташлап, үземне баштанаяк әдәбиятка багышларга карар кылганнан соң, алар кебек үк, Ижат йортларына икешәр сарыкка килә башладым. Без инде көнөнә өч тапкыр бер өстәл артында утырдык, ә кичләрен, нигездә, минем бүлмәдә жылыша идек. Бу мәжлесләрдә нинди генә кызык әңгәмәләр тумады да нинди генә исемнәр телгә алынмады, нинди генә шигырьләр укылмады да нинди генә вакыйгалар сөйләнмәде! Ара-тирә, тамак чылатып алгач, жыр да яңгырый иде, әлбәттә. Тын гына утырган жирдән Мостай Кәрим: «Муса, әйдә, сузып жибәр әле», – дип сораса, Муса Галинең һич каршы килгәннен яисә киреләнгәннен хәтерләмим. Жанга үтеп жырлый, тавышы матур, белгән жырлары да күп иде – татарча, башкортча, украинча, дисеңме... Мостай ага да, Муса ага да – фронтовиклар, әңгәмә еш кына сугыш темасына да кереп киткәлдә.

Муса Гали унсигез яшь тулар-тулмас фронтка китә, беренче көннәреннән үк алгы сызыкта хезмәт итә. Чандыр гына авыл малаена танкка каршы ата торган мылтык тоттыралар, шул корал белән сугышны башыннан ахырына кадәр уза. «Мин сул жылкәмнең гарип икәнлеген беләм, авырлык басып, аскарак төшкән ул, уң як белән чагыштырганда бу аерма күзгә бәрелеп тора, һәм, вакыт-вакыт, бигрәк тә төннәрдә, үтереп сызлай», – дип сөйли иде үзе. Көннән-көн онытыла барган сугышта биш-жиде грандиоз бәрелеш була, аларның һәрберсе мәгълүм, шулар арасында Днепрны кичү дә бар. 1943 елда алманнар ярны шулкадәр ныгыта ки, бу үрне яулау мөмкин түгел, дип ышаналар; ышанырсың да – елганың һәр карышы күз уңында, аяк очында гына, ә үзләре утырган як – бетон, бетон эченә дзотлар тутырылган. Муса абый Днепр аша ниндидер фәкыйрь генә салда йөзеп чыга, иңендә – коралы, аны югалту – баш бәясе тора. Йөзлөгән, меңлөгән кешене шушы сулар мәңгегә йотачак, аннан да күбрәген дошман пулясы кырып салачак, кемне чәрдәкләп үк атачак, елга кан төсенә кереп, төпкә жыелган мәеттән күтәрелгән, ташыган кебек тоелачак... Аның бригадасыннан бармак белән генә санарлык сугышчы исән кала. Яралы, контузияле Муса Гали, төннәрен кочаклап йоклаган, аның белән бербөтенгә әверелгән бу авыр мылтыкны кулыннан ычкындырмыйча, барыбер мәңге башбирмәс тоелган ярны буйсындыруга ирешә. Мөгаен, Украинаны, Днепрны шуннан соң яратып калгандыр ул. Әле дә ярый ул якларда хәзер нинди мәшһәр кубуын белми...

Муса Галине – Мостай Кәримсез, Мостай Кәримне Муса Галисез күз алдына китереп булмый; алар, туганнар сыман, гел бергә иде, бер-берсен тулыландырып яшәде, бер-берсенә нәрсә кирәклеген, бер-берсенә ни әйтергә теләвен сүзсез дә аңладылар. Икесе дә Башкортстанда туган. Икесе дә Уфада яши. Икесе дә башкорт әдәбиятына хезмәт итә...

Аңа кагылышлы тагын берничә детальне санап үтим. Муса аганың язу рәвеше (почерк) бик матур иде – язучы халкында сирәк күренә торган сыйфат бу. Төзәткәч, үзгәрткәч, яхшырткач, ул үз шигырьләренең чип-чиста итеп, төп-төз, тип-тигез хәрәфләр белән яңа дәфтәргә – акламага күчәрә. Их, ул вакытта хәзерге кебек каты тышлы, ак битле затлы дәфтәрләрнең булмавы! Нинди күркәм архив жыелыр иде! Шулай да, мин аңа бер-ике кыйммәтле язу кенәгәсе бүләк иттем, шагыйрьнең, бик ошатканга күрә, аларга иске шигырьләрен күчәрәп утырганын да үз күзләрем белән күрдәм – шундый олпат язучыга кечкенә генә куаныч бирә алганым мин әле дә ихлас куанам.

Мостай Кәрим, Муса Гали белән бик озак гомер хат языштык без, ул хатлар бүген туган ягымда – Казакъстанның Мартук бистәсендәге музейда саклана. Без һәрдаим Ижәт йортларында, Мәскәүдә, Уфада, Казанда очрашу урынын-вакытын язмача килешә идек, бәхеткә күрә, бергә төшкән фотографиялар дә бихисап – алар барысы да, альбом-альбом булып, әле телгә алынган музейда жыйналган. Шуның белән шул: миңа да нәтижәләр, йомгак ясарга вакыт якынлаша, киләсе буыннар хәтта Казакъстанның ерак Мартугында да ике күренекле татар-башкорт шагыйре турында материаллар барлыгын белеп торсын, дим.

Мин 1990 елда Үзбәкстаннан Россиягә күчендем дә 1998 елга кадәр гаиләм белән Переделкино Ижәт йортында (106 нчы бүлмә) гомер кичердем. Шушы сигез ел буе биредә дә күрешеп-очрашып тордык без. Аңарчы заманалар үзгәрәп, дөньялар буталып, Малеевканы сатып жибергәннәр иде инде. Юк ул хәзер! Мостай Кәрим белән Муса Галине хатыным да, үзем дә һәрвакыт ачык йөз илә каршыладык, алар Переделкинога ахыргача – аяклары йөргәнче, биредәге йортлар йөзен югалтканчы килеп йөрдә. Еш кына яныбызга Әмирхан ага Еникине дә дәшәп, әңгәмәләребез яңа төсләр, яңа мәгълүматлар, яңа язмышлар белән байый иде. Татар-башкорт әдәбияты турында шушы күрешүләрдән туплаган гыйлемем институт курсына (аспирантура белән бергә) тиң булгандыр.

Каләм ияләре – кытыршы халык. Араларында, билгеле, әче теллеләнүчеләр дә юк түгел: һи, Рауль, дисез, аның бар эше – Муса Гали белән Мостай Кәримнең чемоданнарын ташып йөрү булды бит, янәсе. Ни әйтим? Мин шундый зур шәхесләр белән таныш булуым һәм аралашып яшәвем белән чиксез горурланам. Аларга һәрдаим ярдәмләшергә тырыштым, әйе. Файдамны күрделәр икән, әйтеп бетергесез канәгатьмен! Андый затлар белән күрешеп-сөйләшү – жан ләззәте иде. Бүген минем үземә дә житмеш яшь инде, ләкин, хөрмәтле абыйларым исән булса, бик теләп, һич иренмиңә, аларга яңадан чәй пешерергә, суыткычны бушатырга һәм кулдан килгәнчә табын жәяргә ашыгыр идем. Чирек гасыр дәвам иткән мондый бәхет һәркемгә тәтеми.

Стихи и сказки для детей

КАПЕЛЬКА ЗА КАПЕЛЬКОЙ

Подул на берёзы
Весёлый апрель —
Запела в лесу
Голубая капель.
И каждая капелька
Вниз головой
Летела и падала
В снег голубой.

И только одна
Прозвенела: — Боюсь!
Держите меня,
Я не то разобьюсь!
Дрожала она
На апрельском ветру:
— Сейчас я от страха,
Наверно, умру...

Весёлый апрель
Рассмеялся над ней.

Он дудочку вскинул
И дунул сильнее,
И ветка качнулась,
И капелька — хлоп! —
Упала, зажмурясь,
В огромный сугроб.

На пятое
утро
Очнулась она,
И видит — бежит
За волною волна.
И ветер над морем,

И чайки вдали,
И в дальние страны
Плывут корабли.

УТРО

Кто-то утром семячко
Потянул за темячко,
И глупышка под землёй
Закричала: «Оё-ёй»!
Потянулась,
Оглянулась,
Видит — солнце над собой.
Улыбнулось солнышко:
— Ты теперь не зёрнышко.
Улыбнулся майский дождь:
— Ах, как быстро ты растёшь!
Над цветком склонился мальчик:
— Здравствуй, первый одуванчик!

РАЗГОВОР С ОБЛАКАМИ

— Вы откуда, облака?

— Мы плывём издалека!
Мы поднялись утром рано
С голубого океана,
Развернули паруса
И помчались за леса.

— Расскажите, где вы были?

— Побывали мы в Сибири.

Белок видели в тайге,
Быстрых омулей в реке,
Две плотины, поезда,
Корабли и города.

— Подождите, облака!
Отдохните, облака!

— Мы бы рады к вам спуститься,
Только некогда пока.
Мы несём дожди пшенице,
Алым яблокам и птицам.
До свидания, друзья,
Нам опаздывать нельзя!

Я бежал,
Бежал,
Бежал.

Зверь за мной
Жужжал,
Жужжал.

Я бежал — и вдруг споткнулся
О большущий белый гриб.
Я споткнулся, кувырнулся
И подумал: я погиб.

ШМЕЛЬ

Я лежал,
Лежал,
Лежал.
Зверь жужжал,
Жужжал,
Жужжал:

— Жу-жу-жу — уж-жасно ж-жарко.
Жу-жу-жу — уж-жасно ж-жалко,
Что уж-жасно вы устали
И реш-шили отдохнуть!
Где ж-же клевер, сладкий клевер?
Я летал на юг, на север,
Пож-жалейте, укаж-жите
До луж-жайки ближ-жний путь...

Я махнул ему рукой
На лужайку за рекой.

И помчался он сквозь чащу,
Сделав плавный разворот.
Словно маленький жужжащий
Золотистый вертолёт.

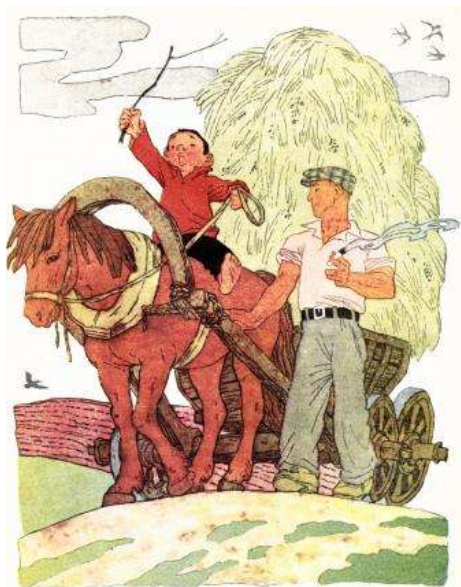
КАК Я ЕХАЛ НА КОНЕ

Посадил отец меня
На буланого коня.

Выше леса, дальше гор
Я скачу во весь опор,
И качаются слегка
Под копытом облака.

Посадил отец меня
На горячего коня.

Сабля острая в руке.
Бой гремит невдалеке.

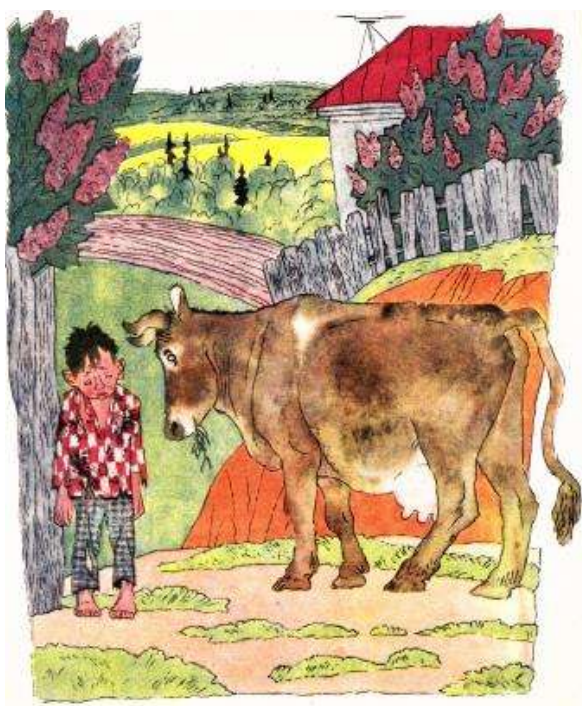

— Эй, на помощь, выручай! —
Мчится маленький Чапай.

Посадил отец меня
На послушного коня.

За спиною — скрип колёс.
На повозке — сена воз.
У соседнего двора
Мальши кричат „Ура!“

— Тпр-ру! — сказал, смеясь, отец. —
Ну, слезай-ка, молодец!

ОБНОВА

Сшили Муниру
Рубашку, и вот
Вышел в обнове
Мунир из ворот.

— Му! — у ворот
Замычала корова,
Видно, пришлась
Ей по вкусу обнова.

А на полянке
Вприпрыжку и вскачь
Бегают мальчики,
Прыгает мяч.
Бросился сразу
Мунир в нападенье

В новой рубашке —
Одно загляденье!

Час пролетел,
А за ним и другой.
Мальчик с футбола
Шагает домой.

— Му! — у ворот
Промычала корова,
Будто спросила:
"Я где же обновы?"

Ворот оторван,
В грязи рукава,
В новый карманчик
Набилась трава,
Нету для чучела
Лучше мундира.
Что за рубашка
Была у Мунира!

ВИШНЁВЫЕ СЕРЕЖКИ

В апреле Дильбер
Заглянула в наш сад —
Зелёные серьги
На вишнях висят.
Зелёные ягодки —
Хвостики вверх! —
Глядят из листвы
С любопытством на всех.

Но летом Дильбер
Заглянула в наш сад —
Другие серёжки
На вишнях горят:
Они, как рубины,
Сверкают в листве,
И падают вниз,
И лежат на траве.

И алые ягоды
Просятся в рот,
И алые ягоды

Девочка рвёт.

Но кто же все вишни
Покрасил за лето,
Ответа
На это
Она не найдёт...

НОЧНАЯ СКАЗКА

Клонились берёзы к пруду.
Глядели всю ночь на звезду.

И каждая думала: «Да,
Это моя звезда...»

Но однажды ветер пришёл,
И был он в тот вечер зол:
Он пальцы в рот заложил
И дунул что было сил.
И сразу издалека
Примчались на свист облака,
И закачалась вода,
И вдруг пропала звезда.
И стало берёзам невмочь:
Метались они всю ночь,
Сражались они всю ночь —
И ветер прогнали прочь!

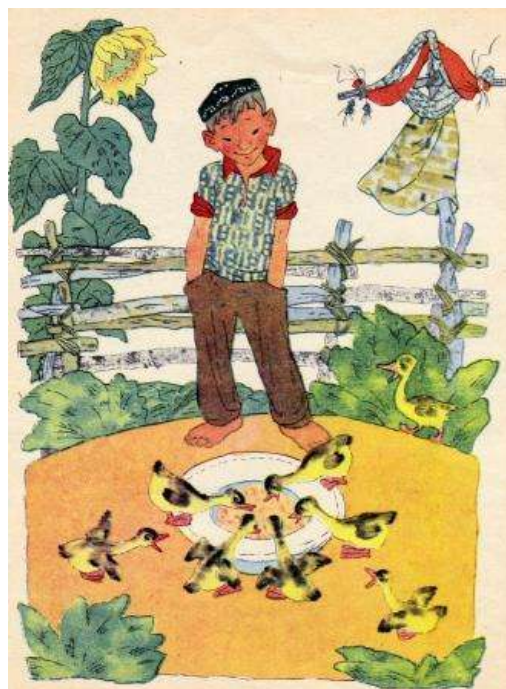

А когда унеслись облака,
И запела тихо река,
То сразу звезда нашлась —
Цветком золотым зажглась.

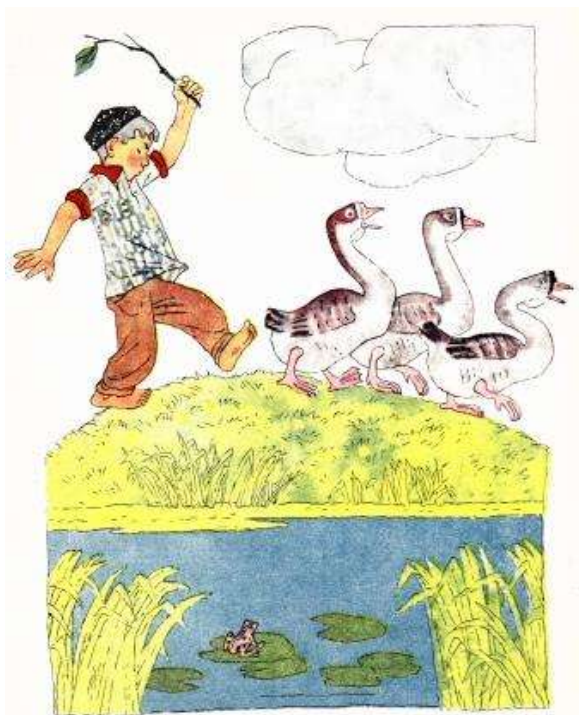
И берёзы кивали «Да,
Вот какая у нас звезда...».

ГУСИ

Пи-ли-пи-ли-пи-ли-пик! —
У гусят смешной язык.
Пи-ли-пик! —
Мы здесь!
Мы здесь!
Пи-ли-пик! —
Неси поесть!
Я с утра бежал во двор,
Я кормил своих обжор.
Высыпал им зёрнышки
Во дворе на солнышке.
Я они всё слопают —
И крылышками хлопают:
Пи-ли-пи-ли-пи-ли-пик!
Пи-ли-пи-ли-пи-ли-пик!

А теперь совсем не так:
Был гусёнок — стал гусак.
И по речке синей
Плавает с гусыней.

Я домой зову гусей:
— Вылезайте поскорей! А они
гогочут,
Надо мной хохочут:
— Не поймём никак, малыш,
Что ты
Го-го-го-воришь?
Я срезаю тонкий прут —
Сразу гуси тут как тут.

И кричат:
— Не го-го-дится!
Мы не лошади,
А птицы!

И бегут от хворостинки
Прямо к дому по тропинке.

Засыпают берега.
Затихает «га-га-га...»
Лишь плывут в осеннем небе,
Словно гуси, облака.

ПРОЩАЙТЕ

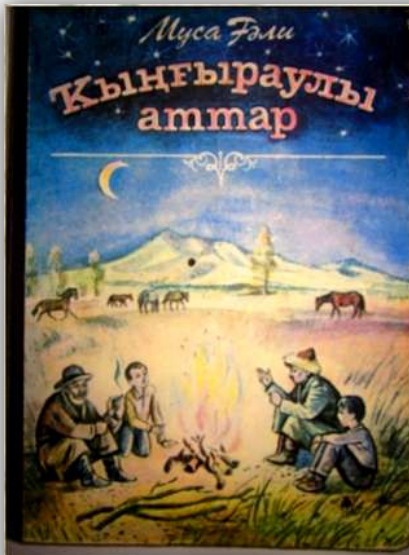
Над озером дикие гуси летят.
На жёлтые листья печально глядят.
Прощайте! Скорей возвращайтесь назад,
Прощайте!

Прощай, земляника в овраге лесном.
Прощайте, волнушки под тихим кустом.
И пчёлы — спешите в свой маленький дом,
Прощайте!

Прощайте, прощайте, друзья-муравьи!
Заприте хвоинками двери свои.
Вас утром апрельским разбудят ручьи,
Прощайте!

Пора возвращаться из леса домой.
Ну, что ж, до свиданья, прощайтесь со
мной.
Пусть будет тепло вам холодной зимой,
Прощайте.

«...Ә мин малай чагымда
 Әқияттә йөрәп қайттым.
 Аю, төлке, кошлардан
 Үземә дуслар таптым...»

Муса Галинең шигырыләре
 рус , үзбәк һәм башка телләргә
 тәржемә ителде.

Фотогалерея

Муса Галинең туган авылы – Иске Муса

*Әй, авылым, салкын яңгырлардан
Койма – такталарың карайган
Ә шулай да жылы икмәк исең
Урамыңа чаклы таралган.*

*Бик – бик жылы миңа бу туфраklar
Мында үткән ярты гомерем,
Туган авылым, сунмәс, кояш итеп,
Тойды сине минем куңелем.*

Был мәктәптә
1931-1938 йылдарҙа күрүнеклә
Башкорт шағиры
МУСА ҒАЛИ укыған
(1923 - 2004)

В этой школе
в 1931-1938 годах учился
видный башкирский поэт
МУСА ГАЛИ
(1923-2004)

2005 елның көзөндә шағыйрьнең укыған
мәктәбенә аның исеме бирелде һәм
такта таш ачылды.

“Юлга чыксам

яки йөрөп кайтсам,
Иң пак хисләремә юл ачып,
Жем – жем килеп, талгын агып ятты
Кизәк атлы кечкәй елгачык.
Кизәк – елга ...

Гажәп сәер исем...

Чал тарихта аның серләре.
Дәвер белән бергә жиргә сеңгән
Кизәк янган учак көлләре.
Эш исемдәме ни ...хатеремдә:
Казлар оча хаман каңгылдап.
Киндер токка сохарилар төяп,
Киткән мәлем истә авылдан.
Эш исемдәме ни...

Еллар узып,
Уйларымнан китми нигә ул.
Диңгезенә халкым йөрәгенә
Шул елгачык ачты миңа юл.

Муса Гали

Шағыр Муса Гали
Иван Драч белән

Словакия
изучылары белән

Муса Гали Словакия
партизаны арасында

*Елга ага тау -таш яра-яра
Кривань йөрәгеннән урғылып.
Көлөп -шаулап аккан шушы елга
Күкрәгемә туды эсир булып.
Лацо, Лацо!..*
*Син, ахрысы мине
Алып килдең экият иленә
Төшләремдә түгел өнемдә.*
(Словакия партизаны
Ладислав Беньога багышлана..)

Баку. 1985 ел.

Шағыр Муса Гали
Парижда.

Шагыйрь Муса Гали авылдашлары арасында

Шагыйрь яшь язучылар арасында

Монголиядә кунакта.
1975 ел

Кулланылган әзәбиәт ▲ Исползованная литература

1. Аралбай, Кәзим. Моңло Муса Шишмәләре/К. Аралбай//Ватандаш.- 2003.- №5.- Б. 49, 58-60.
2. Докучаева, А. Его поэзии медовые дожди: Имена. Мусе Гали исполнилось бы 85 лет/А. Докучаева//"Республика Башкортостан", 2008.- № 203.
3. Мирхайдаров, Р. Воспоминания о поэте, любившем Малеевку:[Ностальгия]/Р. Мирхайдаров //Мир Севера.-2009.- 22 мая
4. Шағир хакында замандаштары:[Муса Ғәли хакында]/ Мостай Кәрим, Рафаэль Сафин, Әхиәр Хәким //Ағизел.- 2013.- №10.- Б.161 –167.
5. Байбурина, И. Поэт, фронтовик, Человек: 90-летию Мусы Гали/И. Байбурина// Родник.- 2013.-30 окт.
6. Аралбай, К. Илһамлы йырзай ижад: [Муса Ғәли истәлегенә] /К. Аралбай//Башкортостан гәз.(Мәзәниәт һәм әзәбиәт).-2013. 26 нояб.
7. ӘБҮЗӘРОВ, Салауат. Руһи пәйғәмбәрзәр Шишмәһе/С. Әбүзәров//"Башкортостан гәзите"» Мәзәниәт һәм әзәбиәт.- 2013-06 ноябрь.

Һылтанмалар ▲ Ссылки

1. Бикбаев, Р.Т. Муса Ғәли //Башкорт энциклопедияһы —Өфө: «Башкорт энциклопедияһы» ғилми-нәшриәт комплексы, 2015— 2017. — ISBN 978-5-88185-143-9.
2. <https://rb7.ru/news/ufa-and-rb/society/13584>
3. <http://sskazki.ru/stihi/vishnevye-serezhki/>

День медового дождя

/Муса Гали/

ТИШЬ, ПРОСТОР... НЕБЫВАЛЬНЫЙ ДЕНЬ!
ПЛЯСКА МАРЕВА НАД ХРЕБТАМИ.
ПО УЩЕЛЬЯМ СТЕКАЕТ ТЕНЬ,
ЛЕТО ТИХО ПЛЫВЁТ НАД НАМИ.

В ЛЕС ВХОЖУ. СОЧНЫХ ЛИСТЬЕВ ДРОЖЬ!
РОДНИКОВ ГОВОРОК БЕДОВЫЙ...
ДОЖДЬ ПРОШЁЛ!
АХ, МЕДОВЫЙ ДОЖДЬ,
УДИВИТЕЛЬНЫЙ ДОЖДЬ МЕДОВЫЙ!

И ПО ЖИЛКАМ ТРОПИНОК ВГЛУБЬ
ПОТЕКЛИ МОИ ДУМЫ В ЧАЩИ...
МИР ПРЕКРАСЕН — ВОЗЬМИ, ПРИГУБЬ,
РАЗВЕ ОН НЕДОСТОИИ СЧАСТЬЯ?

ДОЖДЬ МЕДОВЫЙ!
МЕДОВЫЙ ДОЖДЬ!
ВЗОР МОЙ СЛЁЗЫ ТУМАНЯТ ГУСТО...

БЕЛЫЙ СВЕТ В ЯРКИХ БРЫЗГАХ СПЛОШЬ,
В ЗВОНАХ, ШОРОХАХ, ВЗДОХАХ, ХРУСТАХ.
ПЧЁЛЫ МУДРЫЕ, ВЗЛЁТ ТРУБЯ,
ПОЯСА СТЯНУВ, ВЗМЫЛИ КВЕРХУ.
ТИХИЙ ЛЕС, ДАЙ ВОЙТИ В ТЕБЯ,
ОКУНУТЬСЯ В ПРОХЛАДУ ВЕТОК.

СКОЛЬКО РАЗ ТИШИНУ ВОКРУГ
ВЗРЫВ КРУШИЛ И ЗЕМЛЯ ГУДЕЛА...
ДЯТЕЛ ЗВОНКО СТУЧИТ — ТУК... ТУК...
ДЯТЕЛ ЗАНЯТ ВЕЛИКИМ ДЕЛОМ.

ДЯТЕЛ ЗВОНКО СТУЧИТ — ТУК... ТУК...
ВТОРЯТ ДЯТЛУ СТВОЛЫ И КОРНИ:
— ЧЕЛОВЕК, ЕСЛИ ТЫ НАМ ДРУГ,
ЗАЩИТИ, ДАЙ НАМ ЖИТЬ СПОКОЙНО!

Йөкмәткеһе   ○   Содержание

1. М. Ғәли. Эй, ғәзиз ер!:	2
2. М. Гали. Поэзия: стих.....	5
3. Муса Ғәли – башкорт языусыһы: биографияһы.....	6
4. Шағирзың төп әсәрҙәре.....	8
5. Өзиптең тормошо һәм ижады тураһында.....	9
6. Муса Гали – поэт-фронтовик и общественный деятель, без творчества которого невозможно представить башкирскую поэзию второй половины XX столетия: Биография.....	10
7. Основные произведения поэта.....	12
8. Литература о жизни и творчестве М. Гали.....	13
9. “Годы мои, молодые, зеленые...”: стихотворение М. Гали.....	16
10. МУСА ҒӘЛИ ХАКЫНДА ХӘТИРӘЛӘР. ВОСПОМИНАНИЯ О МУСЕ ГАЛИ	
Аралбай, К. Моңло Муса шишмәләре. Кәләм һәм штык.....	17
11. Ак шишмә: шиғыр [Атаклы шағир Муса Ғәли иҫтәлегенә].....	20
12. Докучаева, А. Его поэзии медовые дожди: Имена [Муса Гали исполнилось бы 85 лет].....	21
13. Зиновьев, А. Муса Гали – поэт и романтик с седыми волосами (2008).....	23
14. Мирхайдаров, Р. Воспоминания о поэте, любимшем малеевку [Ностальгия].....	25
15. Зиновьева, А. Муса Гали.....	30
16. Докучаева, А. Его поэзии медовые дожди (2009).....	32
17. Шағир хакында замандаштары (Муса Ғәли тыуыуына – 90 йыл)[Мостай Кәрим, Рафаэль Сафин, Өхиәр Хәким].....	35
18. Байбурина, И. Поэт, фронтовик, человек: к 90-летию Мусы Гали.....	42
19. Аралбай, К. Илһамлы йырҙай ижад [Муса Ғәли иҫтәлегенә].....	43
20. Өбүзәров, С. Руһи пәйғәмбәрҙәр шишмәһе.....	47
21. Рауль Мир-Хайдаров. Муса Гали (главы из мемуаров “Вот и все... Я пишу вам с вокзала”.....	49
22. Рауль Мирхәйдәров. “Мин белгән Муса”.....	53
23. МУСА ҒӘЛИ – БАЛАЛАР ӨСӨН. МУСА ГАЛИ – ДЕТЯМ	
Стихи и сказки для детей. Капелька за капелькой.....	57
24. Утро.....	57
25. Разговор с облаками.....	58
26. Шмель.....	58
27. Как я ехал на коне.....	59
28. Обнова.....	59
29. Вишневые сережки.....	60
30. Ночная сказка.....	61
31. Гуси.....	61
32. Прощайте.....	62
33. Фотогалерея.....	64
34. Кулланылған әзәбиәт. Исползованная литература.....	68
35. Муса Гали. Стихотворение. День медового дождя.....	69

